

Kriminologija in vojna – zgrešeno ali nezaželeno srečanje?

Zoran Kanduč*

Vojna običajno vključuje osebne in gmotne viktimizacije izjemnih razsežnosti oziroma škodo, ki daleč presega posledice kaznivih dejanj v mirnem obdobju. Kljub temu pa je »kriminologija vojne« v splošnem precej slabo razvita, teoretsko zelo podhranjena usmeritev v kriminološkem polju. To je vsekakor presenetljivo, celo osupljivo dejstvo, ki brez dvoma terja posebno pojasnitev; pomemben razlog je morda ta, da prihaja večina najvplivnejših kriminologov prav iz držav, ki so bile vpletene v najbolj krvava in destruktivna (neo)imperialistična/(neo)kolonialistična osvajanja (pozneje pa so se spopadle še z osvobodilnimi gibanji). V oči bijoče nerazumevanje, ki ga kaže kriminološki *mainstream* v razmerju do vojne tematike, pa je nenavadno tudi zato, ker je opaziti vrsto vzporednic med vojno v najožjem pomenu in »vojno zoper kriminaliteto«: v obeh primerih je v igri podobna ideologija pravičnega in zasluženega izključevanja in mobilizacije agresije/represije zoper »sovražnika« dobre in nedolžne družbe. In še več, značilno postmoderne vojaško-policijske operacije močno spominjajo na predmoderno – selektivno, samovoljno, kruto in spektakularno – kaznovanje, le da so usmerjene predvsem zoper kolektivitete (posredno pa seveda neizogibno zoper njihove člane), tj. malopridne, zle ali prestopniške države. Zdi se torej, da smo priče porajanju specifične transnacionalne kaznovalne »justice«, ki ima v svoji strah zbujujoči orožarni celo vrsto kazenskih sankcij, pri čemer pa je vojaška agresija (ki obsega kolektivne smrtno kazni, telesne kazni, sramotilne kazni, izgone ter uničenja in zaplembe družbenega in naravnega premoženja/bogastva) zgolj *ultima ratio*; precej bolj razširjene so socialno-ekonomske sankcije, ki jih realizirajo trg, finančno-špekulativni kapital ali kaka posamezna nadnacionalna korporacija. Namen tovrstnih postmodernih kazni je jasen in nedvoumen: strogo in nepopustljivo sankcionirati vsakogar, ki se noče podrediti vladavini globalne »države kapitala« oziroma logiki kapitalističnega zatiranja in izkoriščanja. V prispevku je posebna pozornost namenjena nedavni agresiji na Irak, ki je posebna v tem smislu, da napadena država ni ogrožala nikogar, niti svojih sosed niti (oziroma še toliko manj!) napadalk. Uradni razlog (pravzaprav eden v množici) je bil ta, da bi Irak lahko postal grožnja (enkrat v prihodnosti): da pa se to ne bi zgodilo, ga je bilo treba preventivno kaznovati, tj. izpostaviti sankcijam (*ante delictum*), katerih namen je (bil), da se hudodelstvo (ogrožanje drugih držav) ne zgodi. Gre, skratka, za kaznovanje, ki prehiti izvedbo zločina (in celo njen poskus), tj. za »preddeliktno« preventivno sankcijo.

Ključne besede: kriminologija, vojna, terorizem, vojna zoper kriminaliteto, vojaško-policijske operacije, strukturalna kriminaliteta

UDK: 343.9: 341.3

Uvodna opazka

Kriminologi nadvse radi poudarjajo, kako zmuzljiv, težko opredeljiv (za nameček pa še spremenljiv) da je »predmet« njihovega preučevanja. Malone sleherni kriminološki učbenik se prične z razgrnitvijo različnih definicij »kriminalitete« oziroma njenih sestavnih delov, kaznivih dejanj (ali zločinov,¹ *crime*). Vprašanja, na katera naletimo (skoraj neizogibno) v tej

zvezi, so dokaj pričakovana, pravzaprav že scela predvidljiva (in, še huje, ponavljajoča se). Na primer: kako opredeliti – vrednostno skrajno obtežene – pridevnike, kot so »škodljivo«, »nevarno«, »grešno« (ta oznaka je postala v moderni kulturni optiki kajpak že močno zastarela, kar pa ne drži za njene mnogovrstne »sekularizirane« metamorfoze), »zlo«, »nemoralno«, »protipravno«, »krivično«, »resno«, »protinormno«, »protipravno« ali »protidružbeno«, ki se praviloma zgoščajo okoli dejanj, interpretiranih kot kazniva, tj. kriminaliziranih.

Odgovori so le izjemoma, vsaj za kritično oko, zadovoljivi, če jih seveda v učbeniških tekstih sploh najdemo (neredko jih sploh ne: bralci so – iz previdnosti ali v zadregi? – raje napo-

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 1, Ljubljana.

¹ Besedica »ali« je na tem mestu morda nekako »neumestna«. Namreč: postaviti pomenski (in še posebej vrednostni) enačaj med »kaznivim dejanjem« in »zločinom« je neredko dokaj pretenciozno, pravzaprav nekritično in celo naivno. Najbrž je le malo takih – če je sploh kje kdo –, ki bi trdili, da je vsako kaznivo dejanje »resnično« zločinsko. Oznaka »zločin« (ali – če uporabimo rahlo staromodni izraz – hudodelstvo) je običajno rezervirana za najhujša kazniva dejanja. To, da se kazniva dejanja po svoji nemoralni vsebini precej razlikujejo, priznava tudi kazenskopravna teorija (oziroma »dogmatika« ali »dogmalogija«, ki pa ji neredko še najbolj ustreza izraz »dogmomanija«), in sicer z dobro znanim razlikovanjem med *mala in se* in *mala prohibita*. Ta – med kazenskopravnimi strokovnjaki že skoraj »ponarodeli« – pojmovni razloček kaže, med drugim, na dvojno vlogo »države« v procesu »kriminalizacije«. Ko gre za *mala in se*, je funkcija državnih organov zgolj pasivna: kazenskopravna represija meri na dejanja, ki so večinsko (ali – sociološko rečeno – »konsenzualno«) čustveno dojeta kot »zla«, tj. pojavi, ki si brez sence dvoma »zaslužijo« kaznovanje reakcijo (neko za storilca boleče posledico:

»zob za zob, oko za oko« – če ne celo vsega zobovja ali celotnega čutnega aparata). Ko pa gre za *mala prohibita* (dejanja, ki so slaba zgolj zato, ker so prepovedana, in sicer ne glede na to, da jih je zakonodajalec prepovedal predvsem zato, ker so po njegovi – namreč oblastniški – presoji »slaba« ali, če hočete, »nevarna & škodljiva«), je vloga politične organizacije nesporno aktivna: beseda teče o dejanjih, ki so kazniva, čeprav jih »navadni« ljudje (vsaj na začetku) ne dojemajo kot »hudodelstev« (sčasoma se utegnejo nanje navaditi in jih pričnejo dojemati kot *mala in se*). Opozoriti pa velja, da se razlika med *mala in se* in *mala prohibita* ne nanaša nujno na razlikovanje med abstraktnimi kategorijami kaznivih dejanj. Recimo (če se namerno zatečemo k nemara najbolj očitnemu zgledu): ni vsak umor *malum in se*: obstajajo »naklepni odvzemi življenja druge osebe«, ki so – vsaj za vsekakor relevanten krog ljudi – zgolj *mala prohibita* (ali pa še to ne!).

teni na avtorje, ki tovrstno tematiko bojda obravnavajo širše in globlje, ali pa so preprosto prepuščeni sami sebi: »vsak je svojega znanja in neznanja kovač«. No, običajna praksa pa ostaja takšna, da pisec navrže kopico najpogostejših (ali vsaj v kriminološki literaturi najpogostejše navedenih) opredelitev zločina,² nato pa prostodušno ugotovi, da je – iz takega ali drugečnega razloga – še najbolje, da se »kriminologija« (beritisti, ki jo delajo, tj. »kriminologi«) osredotoči na dejanja (+ njihove storilce), ki jih prežveči in izpljune (kajpak kot kazniva) kazenskopravni sistem (podmena, na kateri sloni ta globokoumni sklep, je v bistvu osupljivo preprosta: »država« naj obvelja za vedeža, ki se še najbolje spozna na tisto, kar nam je – že »od nekje« – resda znano, vendar si, najpogostejše pač v strahu, kljub temu ne upamo priznati, da nam niti najmanj ni tuje, moralna vprašanja namreč). In v tej točki si skorajda vsi oddahnejo: »Saj smo vedeli, da je tako oziroma mora biti tako« (le tu in tam se kaka zmedena duša morda sprašuje, kako je mogoče, da je volk še vedno lačen, čeprav je raztrgal in požrl že celo čredo ovac).

Ko kriminolog – seveda po intelektualno bolj ali manj »napornem« iskanju – naposled le najde (vsaj) »delovno definicijo« svojega predmeta (zdi se, da pogostejše opredelitev najde njega), običajno nemudoma opozori na novo težavo: kako čim bolj natančno »izmeriti« kriminaliteto (uradni statistični podatki menda niso ustrezni kazalci »resničnega« kriminalnega stanja – v danem času in danem prostoru –, saj ogromno kaznivih dejanj za vekomaj ostane v tako imenovanem temnem polju neregistrirane kriminalitete, *dark figure*). A to še ni vse. Kaznivo dejanje je pogosto prikrito: storilec ga izpelje tako, da

bi se izognil odkritju, pregonu in sankciji; žrtev neredko zazna le njegovo posledico (npr. premoženjsko škodo), pa še to ne vedno (nemalokrat tudi zato, ker škodljivega učinka ni ali pa je do te mere neznamen, da se izmakne pozornosti oziroma ne izzove nikakršnih omembe vrednih reakcij). In še več, kriminolog praviloma ne more opazovati kaznivega dejanja neposredno, namreč *live* oziroma v »naravnem« kontekstu (razen če ni sam storilec ali žrtev),³ za nameček pa tega ne more početi niti v laboratorijskih/eksperimentalnih okoliščinah.

Zoprno? Morda. Toda pozor! Obstajajo izjeme. In to izjemo pomembne, naravnost v oči – že do bolečine in studa – bijoče izjeme. Denimo: napad na Irak, ki so ga izvedle ZDA in njene zaveznice (med katerimi je na nečastnem prvem mestu Velika Britanija – poudarek je brez dvoma na pridevniku), ob podpori maloštevilnih članic »koalicije voljnih«, tj. vlad, ki so (navkljub nasprotovanju večinskega dela javnosti) zmogle toliko »dobre« volje, da so neposredno ali posredno podprle agresijo (ali pri njej celo sodelovale), ki je očitno protipravna (v nasprotju z Ustanovno listino Organizacije združenih narodov) in – še bolj očitno! – nemoralna. Oziroma, z eno, a ključno besedo: zločinska. Da, ta strahoten, gnusen zločin zoper suvereno državo (za nameček pa še zoper kopico skrajno pomembnih vrednot, kot so mir, vladavina prava, človekove pravice in mednarodni javni red) je potekal tako rekoč vsem na oči: cel svet je lahko praktično štiriindvajset ur dnevno, *non stop*, spremljal hudodelstvo za hudodelstvom. In celo še več, svetovno občinstvo je lahko opazovalo že spektakularne – hladnokrvne in strogo racionalne (+ nesporno strokovne) – priprave na zločin (in ob tem dokaj naivno upalo, da se bo *would-be* napadalec morda v zadnjem hipu celo premislil in svoje ubijalsko-uničevalne stroje poslal nazaj »domov«).

Vojna, ki je svet še ni videl

Agresija na Irak je bila označena kot »vojna, ki je svet še ni videl« (Tommy Franks). To nedvomno arogantno in preten-

² Nekaj zgledov: (a) zločin je kršitev veljavnega kazenskega prava (ob tem pa ni vselej jasno razvidno, kdo naj bo tisti, ki je »pristojen« – v najširšem pomenu te besede – odgovoriti na vprašanje, ali je dejanje v nasprotju z normo; najpogostejši odgovor je, da je to kazensko sodišče, vendar pa nam tovrstno pojasnilo kajpada ne pove, zakaj je dejanje *in abstracto* sploh opredeljeno kot kaznivo); (b) zločin je ravnanje, ki prizadene prevladujoča (»povprečna«) moralna prepričanja, občutja, vrednote in (iz njih izvirajoče) norme; (c) zločin je družbeno škodljiva zakonska kršitev (tovrstna definicija sporoča, vsaj *sotto voce*, da je družba – ne pa, denimo, bog ali posameznik – tista, ki naj obvelja za žrtev *par excellence* kriminalnega vedenja); (č) zločin je »socialni konstrukt«, proizvod ali rezultat (ne pa objekt!) kriminalizacije; (d) zločin je kaznivo dejanje zato, ker prebudi močna reaktivna čustva – npr. ogorčenje, jezo (ki se neredko stopnjuje v bes), strah, maščevalnost, pravičništvu, zgražanje, zamero ali gnus (oziroma njihove raznolike kombinacije) –, ki terjajo kaznovalno/represivno sankcijo (ne pa restitutivnega ali »civilnega« pravnega odziva); (e) zločin je »ideološka cenzura« (Colin Sumner), ki jo (s)kreira državna oblast (običajno v skladu z interesi in prepričanji vladajočih skupin v družbi), oziroma »zgodovinska invencija« (Steinert), tj. »etiketa« (brez »objektivne« ali »ontološke« realnosti *stricto sensu*), ki se uporablja za označevanje & obsojanje dejanj, ki so v očeh nosilcev družbene moči »nezaželeni« in »nevarni« (pravzaprav škodljivi); (f) zločin je »socialna škoda« (*social harm* ali *injury*); (g) zločin je zanižanje temeljnih človekovih pravic. Prim. Muncie 2001: 9–23; Beirne in Messerschmidt 1991: 9–21.

³ Celó če smo priče, očitvidci, dejanja, ne vidimo tistih ključnih prvin, ki iz njega »naredijo« zločin. V najboljšem primeru čutno zaznamo zunanje aspekte storilčevega ravnanja in njegovo posledico. Kaj ostane očem skrito? Marsikaj. Prvič, ne vidimo škode. Škoda namreč ni objektivna posledica dejanja, ampak prizadetost nečesa, kar je – za človeškega subjekta – vredno, tj. vrednote, ki je s čuti ne moremo registrirati. Drugič, ne vidimo tega, kako je storilec dejanje izvedel, realiziral: pogledu se nujno izmaknejo zamotani psihični procesi (pravzaprav notranja dejanja), ki so spremljali dejanje. Tretjič, ne vidimo motiva. O vseh teh prvinah lahko zgolj sklepamo (praviloma na podlagi lastnih izkušenj). Ob tem pa velja opozoriti, da se pri presoji, ali je dejanje kaznivo, običajno zadovoljimo s precej omejeno količino informacij. Zanima nas, recimo, v kakšnem odnosu do prepovedane posledice sta bili volja in vednost posameznika, ki je storil dejanje. Je storilec hotel narediti prav to, kar je storil? Se je zavedal, da bo ustvaril prepovedano posledico? Bi se tega morda moral zavedati (vprašanje motiva je bolj redko zastavljeno v zares poglobljeni obliki: pogosto ga kar pripišemo).

ciozno sodbo je izrekla ena izmed nesporno pomembnih figur v tem zločinskem projektu *par excellence*. In kajpada izzvala kopico »tehtnih« komentarjev (najbrž tudi zato, ker se lepo rima s precej razširjeno sociološko-novinarsko puhlico, da »v poznoli celo po-modernih časih ni več nič tako, kot je bilo nekoč«).

Kaj je bilo v tej vojni pravzaprav »še-ne-vidnega«? Kršitve mednarodnega prava? Nedopustnost – oziroma protipravnost in nemoralnost – agresije? Zločini družbenih elit in »zločini iz ubogljivosti«? Ubijanje, pohabljanje, povzročanje telesnih poškodb? Človeško gorje? Uničevanje gmotnih dobrin in naravnega okolja? Silovita medijska propaganda (katere prve žrtve so najpogostejše prav tisti, ki jo izvajajo)? Osvajanje tujega ozemlja iz ekonomskih (+ geopolitičnih) razlogov, bolj ali manj spretno zaviti v retorično embalažo, ki se sklicuje na »širjenje civilizacijsko superiornih vrednot in institucij v kulturno zaostala in socialno nerazvita okolja«? Ustvarjanje shrpljivih razmer, v katerih ljudem primanjkujejo dobrine, ki so neizogibne za zadovoljevanje najbolj temeljnih potreb, npr. voda, hrana, zdravila in streha nad glavo? Skorajda nepojmljivi cinizem agresorjev, ki so svoj protipravni vojaški pohod – v posmeh razumu in morali – pompozno poimenovali »Iraška svoboda« (čeprav je precej očitno, da jim gre predvsem za svobodno obvladovanje strateško pomembnega območja, ropanje iraških naravnih bogastev ter ustvarjanje mastnih dobičkov na truplih, ranah, tpljenju, bolečinah in ruševinah, ki jih je proizvedla njihova vsemogočna vojaška mašinerija⁴)? Izjemna tehnološka premoč napadalcev? Vse to – in na žalost še marsikaj drugega, kar je spremljalo to »nikoli poprej videno vojno« – je zgolj mučni *déjà vu*, zgolj še ena smrtonosna in krvoločna epizoda v zgodovini nastajanja, širjenja in varovanja kapitalističnega imperija (njegovega miru in svobode), v katerem imajo osrednjo, hegemonsko vlogo ZDA, in sicer že kar nekaj časa, tj. vse od neslavnega propada evropskih kolonialističnih in imperialističnih projektov (ta dominantna pozicija v hierarhiji »svetovnega reda« pa se je le še okrepila in razširila po koncu hladne vojne oziroma kolapsu sovjetskega imperija).

Katere so bile glavne značilnosti te *kao nevidene* vojne? Začnimo z motivi. Ti so bili že do te mere v nebo vpjoči (in z neba bijoči!), da se gospodarji vojne (in celo sveta!) dolgo časa kar niso mogli odločiti, kaj bi javnemu mnenju ponudili kot uradni cilj vojne.⁵ Ubiti iraškega šefa države in njegove najo-

žje sodelavce (ki da so – kar je bojda verjela skoraj polovica Američanov – odgovorni za napad na newyorška dvojčka)? Zamenjati tiranski režim (beri: dolgoletnega zaveznika in prijatelja ZDA, ki je večino grozodejstev realiziral z odobritvijo in podporo svojih »mentorjev«) z »demokracično«⁶ vlado (oziroma političnim sistemom, ki bo za zgled vsem drugim na Bližnjem Vzhodu – morda pa celo še dlje), tj. poslušnimi marionetami, ki bodo brezhibno (in kajpak samoniklo) ubogale ameriške oblastnike (oziroma spoštovale interese, ki jih ZDA branijo in vsiljujejo, in to *igni et ferro*)? Odkriti in uničiti »orožje za množično uničevanje« (le katero orožje ni namenjeno prav temu zloglasnemu namenu?!), tj. jedrsko orožje, ki ga Irak itak ni imel (če bi ga imel, morda sploh ne bi bil napaden), oziroma biološko in kemično orožje, ki pa ga – presenečenje? – doslej tako in tako niso našli (pa tudi iraška vojska ga ni uporabila proti napadalcem)? Boj proti »svetovnemu terorizmu« (ki ga – nikakor ne paradokso – vodi prav svetovni »terorist« *par excellence*, ZDA & podložni vazali)? *Nation building*, tj. izgradnja nacije, in sicer po preprosti formuli: najprej čim več in čim bolje razrušiti, nato pa vnovič (z)graditi, vse skupaj pa »osvobodencem« še mastno/oderuško zaračunati (»svoboda za nafto«). Zagotavljanje humanitarne pomoči ljudem, ki jih agresorji pravzaprav sploh niso šteli za – njim enakovredne – ljudi (če bi jih, jih ne bi vojaško napadli in jim povzročili nepotrebnega gorja) in ki potrebujejo pomoč prav zato, ker so napadeni (oziroma so bili, ne prezrimo, že pred tem izpostavljeni poniževalnim, krutim, ubijalskim, nečloveškim⁷ sankcijam)?

Vojna v Iraku je bila videti paradokсна zgolj, če smo jo gledali v optiki napadalčeve propagandne retorike, tj. laži, s katerimi je ameriška vlada (+ njeni uslužni britanski *brothers and sisters in arms*) lep čas pitala svoje prestrašene podložnike. Namreč: kako je mogoče, da so se ljudje vendarle, vsaj nekaj časa, branili nepremagljivim »osvoboditeljem« (nobeno presenečenje ni, da je bil odpor kratkotrajen: iracionalno bi se bilo vojaško zoperstaviti sili, ki je praktično nezaustavljiva, hkrati pa tvegati življenje za obrambo režima, ki je bil vse prej kot obrambe vreden)? Zakaj svojih osvoboditeljev niso pričakali s pesmijo (npr. »love me tender, love me sweat...«)? Za-

⁴ Pomemben del te mašinerije so kajpak (tako kot v vseh vojnah!) človeški stroji za množično uničevanje, že skoraj nepreštevna množica neodgovornih plačancev, tj. ubogljivih in zvestih robotov, bolj ali manj miniaturnih koleščkov v zgledno namaziljenem aparatu razvezene militarističnega kompleksa.

⁵ Ameriški predsednik je napadu na Irak pripisal celo metafizični, transcendentni, verski ali vizionarsko-mesijanski pomen: »Bog mi je rekel, naj udarim po Al Kaidi, in sem udaril, pozneje mi je dal navodilo, da udarim po Sadamu, in sem udaril, sedaj pa sem odločen, da razrešim problem Bližnjega vzhoda« (George W. Bush v pogovoru s palestinskim premierom Mahmutom Abbasom; navedba v Mihelj 2003: 11).

⁶ Odgovor na vprašanje, kakšno zvrst demokracije imajo v mislih (neo)kolonialni upravitelji iraškega protektorata, je jasno razviden iz naslednje izjave »obrambnega« ministra svetovne imperialne sile: »Washington bo zavrnil priznanje islamskega režima, tudi če bi bila to želja večine Irčanov in bi odsevalo rezultat volitev (navedba v Ramonet 2003: 1).

⁷ Chomsky v tej zvezi opozarja na odgovor, ki ga je na televiziji navrgla Madeleine Albright, ko so jo povprašali za njeno stališče do poročila, da je pol milijona iraških otrok umrlo zaradi sankcij, ki so jih vsilile ZDA: »Mislimo, da se plača plačati takšno ceno«. Gospa državna sekretarka je, skratka, nonšalantno priznala odgovornost za strašen zločin, umor pol milijona iraških otrok (če je kajpak ta ocena točna: visoka in ugledna državna funkcionarka je pač ni zanikala). Prim. Barsamian in Chomsky 2002: 47–48.

kaj jih niso zasuli s cvetjem? Zakaj jih niso pričakali s kakšno tradicionalno jedjo (ali vsaj z obroki, ki so jih prejeli v okviru velikodušnega & dobrosrčnega »humanitarnega« projekta »hrana za nafto«)? Zakaj jih niso nemudoma obdarili s sodčki sveže načrpane nafte (tega darila bi bili osvoboditelji najbrž še najbolj veseli, saj so prispeli na »uradni in prijateljski obisk« v Irak prav zato, da bi se dokopali do čim cenejšega »črnega zlata«)? Zakaj si iz hvaležnosti do dobronamernih vojakov – ameriški in britanski že po definiciji ne morejo biti drugačni! – oziroma, še natančneje rečeno, »humanitarcev« (ali nemara »borcev za človekove pravice« in »socialnih delavcev«) niso vtetovirali na svoja končno osvobodjena telesa sloganov *à la* *In USA we trust*? Zakaj so se obnašali tako neumno, iracionalno, zaslepljeno, nehvaležno, trmasto, nespodobno, celo nasilno do civilizacijsko superiornih ljudi, ki so jim želeli zgolj dobro, pravzaprav »vse najboljše« (je kaj boljšega od svobode?!)? Kaj se je dogajalo v njihovih glavah? Uradni odgovori napadalcev so bili predvidljivo cinični: ljudje bi že stekli v njihov dobrotljivi objem, a tega sprva niso mogli narediti, ker jih je bilo strah represivnih sankcij tiranskega režima; vse bo drugače, ko se bo »Sadamova zločinska oblast« dokončno in nepovratno zrušila oziroma bo – evfemistično rečeno – dosledno »eliminirana« (v dobesednem in prenesenem pomenu), ali pa se bo ta srečni dogodek (*happy end* imperialistične klavnice!) zgodil vsaj tedaj, ko bodo zaenkrat še nerazsvetljeni (v mračni izbici nevednosti živeči) iraški omejevalci vendarle (za nazaj) uvideli, da je bila apokaliptična agresija na njihovo deželo vendarle koristna, dobra in hvale vredna (če se to ne bo zgodilo – kar pa je brez dvoma le malo verjetno –, bo pač treba nadaljevati z zdajšnjim prosvetljevanjem, tj. s pedagoško nasilja, ki govori v smrtonosnem jeziku nasilja, v diskurzu, ki ga civilizacijsko manjvredna – če sploh kaj vredna! – bitja najboljše ali celo edino razumejo). Ampak pozor! Če so bile »koalijsijske sile« res to, za kar so se izdajale, namreč mesijanski osvoboditelji,⁸ zakaj jih kot takšnih ni priznala – ni hotela priznati! – večina svetovnega javnega mnenja? Zakaj je bila večina svetovnega prebivalstva odločno proti vojni? Zakaj je to vojno – in njene arogantne protagoniste – moralno obsodila? Ali takšni odzivi pomenijo, da je svetovno prebivalstvo zvečine neumno, intelektualno debilno, kulturno in civilizacijsko zaostalo, celo nezmožno najbolj elementarne moralne presoje (razlikovanja med dobrim in zlim)? Še huje, ali to implicira, da je svetovno prebivalstvo večinsko na – v očeh imperialnih hegemonov – »nepravi« strani, tj. na »osi zla« oziroma v »globalni teroristični koaliciji«?!

⁸ Jasno je, da ameriško-britanski osvoboditelji nimajo namena peljati v svobodo celotnega iraškega ljudstva, ampak zgolj »dobre Iračane«, namreč tiste, ki se jim ne bodo upirali in bodo sprejeli (četu di morda le z domobransko figo v žepu) okupatorje (+ od njih postavljeni marionetni – in zatorej nujno demokratični – režim) oziroma jih bodo trpeli vsaj kot neizogibno (ali manjše) zlo. Vsi ostali pa so »slabi Iračani«, teroristično zlo, ki ga kaže izkoreniniti in zatreti (ne nazadnje tudi zato, ker zaradi njih trpijo »dobri Iračani«, željni ameriške svobode, *freedom of choice*).

Dejstvo je, da Iračani svojih »osvoboditeljev« večinoma niso sprejeli z navdušenjem: medijsko spektakularno rušenje spomenika Sadama Huseina (9. aprila), denimo, je na prostranem bagdadskem trgu spremljala »množica« kakih sto ljudi, tj. manj, kot je bilo novinarjev, ki so bili tam navzoči, da bi ovekovečili ta »dogodek vseh dogodkov« (ki je amerškemu »obrambnemu« ministru sprožil celo bizarno asociacijo na padec berlinskega zidu!). To, kar je bilo pri reakcijah Iračanov najbrž še najbolj očitno, vsekakor pa scela pričakovano (prim. Gresh 2003: 15), je bilo olajšanje, da je apokalipse (in njihovega mučeništva) konec in da prihaja čas »normalizacije«: čustveni odziv, ki je povsem razumljiv po dolгих letih smrtonosnih sankcij, životarjenju, ki je bilo usmerjeno na golo preživetje, in po rutinskem bombardiranju anglo-ameriških letalskih sil v tako imenovani »conci prepovedi letenja«, tej »tihi« vojni (ki se je začela že 1991. leta) oziroma zlovešči predhodnici »končne rešitve iraškega vprašanja«. No, po drugi strani pa je bilo opaziti tudi resno zaskrbljenost, kaj bo prinesel čas po zmagi »koalicije voljnih«. Razlogov za dvome v dobronamernost kolonializatorjev/okupatorjev namreč ni manjkalo, npr. surovost in krutost kratke, a boleče agresije in dejstvo, da so okupatorji nemudoma zavarovali naftna polja (+ ministstvo za nafto), hkrati pa so brezbrizno dopustili (in celo spodbujali) plenjenje, ropanje in požiganje iraške kulturne »substance« (npr. muzejev, knjižnic, bolnišnic, fakultet in »irelevantnih« ministrstev).⁹

Pri nelegalnem in nelegitimnem napadu na Irak je zares *nevidena* predvsem izjemna tehnološka premoč agresorjev.¹⁰ Branilci so bili – ne glede na vztrajnost in pogum – namreč povsem nemočni v razmerju do najsodobnejšega, že skorajda znanstvenofantastičnega¹¹ orožja. V svoji nebogljenosti pred »inteligentnimi«, »kirurško natančnimi« izstrelki vseh vrst so

⁹ Iračani pač niso neumni. Bržkone so že kmalu uvideli to, kar je opazila tudi večina svetovne javnosti: pohlep tujcev (beri: samooklicanih svetovnih gospodarjev) po njihovih naravnih bogastvih (»črnem zlatu«), državnih podjetjih (ki bodo verjetno že zelo kmalu privatizirana), javnih blokiranih/zaseženih sredstvih na računih tujih bank (1,7 milijarde dolarjev od 2,4 milijarde, tj. zneska, ki ga je ameriški kongres namenil obnovi Iraka, je iz tega vira) in dobičkih, ki si jih tuje korporacije obetajo pri rekonstrukciji države (najbolj seveda tiste, ki so tesno povezane z vrhovi ameriške administracije). Prav zato bi bilo naivno pričakovati, da bodo »osvobodenci« večinsko in navdušeno pozdravili/podprli ameriški »protektorat«.

¹⁰ Gresh (2003: 14) navaja v tej zvezi nekaj pomenljivih podatkov: (a) ZDA potrošijo več kot 45 odstotkov svetovnih izdatkov za oboroževanje; (b) Irak je za svojo obrambo namenil dve tisočinki sredstev, ki jih v ta namen porabijo ZDA; (c) medtem ko so ZDA in VB utrpeli neznatne izgube (skupaj 125 vojakov), je na iraški strani umrlo na deset tisoč (2000 do 3000 v enem dnevu v Bagdadu) vojaškega osebja in približno 2000 civilistov (pri tem pa kajpak ni jasno, koliko jih bo še umrlo zaradi onesnaženega okolja, posledice uporabe osiromašenega urana, ter drugih reperkusij agresije in okupacije).

¹¹ Morda bi bil ustrenejši izraz »znanstveno fanatično orožje«, tj. ubijalske naprave (kajpak za množično uničevanje), ki so jih izumili in skonstruirali fanatični znanstveniki & tehnologi: »božansko navdahnjeni«, slepo verujoči, vdani, predani in privrženi prenapeteži; amoralni (vendar strokovno zavidljivo dobro podkovani) posamezniki, ki so prostovoljno vključeni v industrijsko-militaristični kompleks

bili resnično zgolj tarče, namreč brezimna gmota subhumanih – za nameček pa še demoniziranih – kreatur, katerih trpljenje, stiske in bolečine ostajajo za njihove »morilce na distanco«, napeljevalce in pomagače v celoti nevidno in neslišno, *just a distant matter of* (moralno vsekakor *negligable*) *fact*. V tem oziru je bila agresija nedvomno strahopetno – in ne le moralno sprieno in zavržno – dejanje: kot da bi pobesneli silak *à la* Mike Tyson brezobzirn in surovo obračunaval z betežnim starčkom. V vojaško-tehnični optiki pa je bil napad gotovo izveden sila premeteno (in ne le sila nasilno): Irak je bil najprej potolčen v prvi zalivski vojni (ki jo je – kakšno presenečenje! – vodil oče sedanjega predsednika, staremu Bushu pa je zvesto in hujškaško stala ob strani Margaret Thatcher, *iron lady*, svojevrstna »krušna mati« zdajšnjega glavnega vojnega hujškača v Veliki Britaniji, ki ga je njegova razpita »tretja pot« – kakšno presenečenje! – zapeljala naravnost v zločin), nato je bil izpostavljen krutim sankcijam, mednarodnim inšpekcijam, ki so uničile večino »orožja za množično uničevanje«, in rutinskemu bombardiranju anglo-ameriških letalskih sil; šele po tej srhljivi predigri je sledila še dokončna pika na i, napad z neubranljivim/nepremagljivim orožjem. Nobeno posebno presenečenje ni, da se je svetovna javnost (če odmislimo ameriško, ki je agresijo in njene kolovodje večinsko in patriotsko – to se pravi nacionalistično – podprla¹²) ob takem početju (pravzaprav že ob pripravah nanj!) zgrozila in ga odločno obsodila. To so storile – četudi v bolj blagi, diplomatsko spretno orokovičeni različici (da se ne bi preveč zamerile vsemogočnemu svetovnemu hegemonu) – tudi številne vlade (celo zelo pomembnih in vplivnih držav). No, manjše število vlad (vključno s slovensko!) pa je eksplicitno ali implicitno podprlo zločinsko agresijo, in to, podčrtajmo, v glavnem v boleče očitnem nasprotju z večinskim mnenjem lastnih državljanov¹³ (oziroma prevladujočimi stališči v javnosti).

(npr. zaradi želje po zaslužku, ugledu, moči ali »fahidiotskem« znanju), pri tem pa sploh ne razmišljajo o (ne)moralnih implikacijah svojega početja (storitev in opustitev). Njih zanima zgolj učinkovito, ekonomično in strokovno (heteronomno) delo, s katerim se poklicno ukvarjajo: po najboljših močeh želijo čim boljše opravljati svoj *job*, ki jim reže kruh, pri tem pa ne opazijo – ali nočejo opaziti? – krvavih madežev na njegovem rezilu (ali pa jih zaznajo, vendar so zato le še bolj zagreti za svoj vampirski posel, *business as usual*).

¹² Tudi britanska javnost je – sodeč po medijskih informacijah – po začetku napada večinsko podprla zločin (pred tem pa je bila večina menda proti vojni). Vidimo torej, da ima vojna (četudi nelegalna in nelegitimna!) izrazito dobrodejne učinke za elito, ki jo sproži: ljudje se solidarizirajo, strnejo v čredo, ki slepo sledi svojim racionalno obnoremim/ponoremim voditeljem, novodobnim pastirjem (v takšni situaciji je kajpak »nemoralno«, če nasprotuješ vojni, saj *eo ipso* nasprotuješ tudi »našim pogumnim vojakom«, ki bijejo boj s sovražnikom in pri tem tvegajo ali celo izgubljajo svoja življenja; takšna drža pa je nepatriotska, izdajalska: »Kdor ne skače z nami, ni na strani Dobrega«).

¹³ Takšno ravnanje oblastnikov je za ameriškega vojnega/napadalnega ministra (v očeh tamkajšnje javnosti kajpak »obrambnega«) znamenje njihovega »poguma«. V očeh imperialne elite je namreč sveta vloga »demokatično izbranih voditeljev«, da se uklanjajo volji (in interesom) manjšine, ki naseljuje institucije svetovne »države kapitala« in obvladuje ključna vozlišča ekonomske, politične in vojaške moči: bolj ko so ubogljivi do hegemonov, bolj so »demokatični« in »pogumni«.

Kakor koli, če se omejimo na evropske oblastniške strukture, vidimo, da so že kmalu po napadu pričele razpravljati o tem, kakšna naj bi bila povojna obnova razrušenega, ponižanega in ranjenega Iraka (»osvobojenemu« ljudstvu tako odgovorne naloge pač ne gre zaupati): kdo naj sodeluje pri tem »humanitarnem« opraviu oziroma kdo naj tovrstne procese vodi, nadzoruje in obvladuje (drugače rečeno: kdo vse naj bi bil zraven pri delitvi vojnega plena in polnjenju žepov z denarjem, ki ga bodo premaganci dali – prisiljeni dati! – za svoje osvobajanje)? Takšna (pre)orientacija evropskih vlad je cinično profilerska, saj implicira eksplicitno ali vsaj implicitno »legitimizacijo« agresije (*post delictum*), in sicer nekako v tem slogu: »Pustimo zdaj ob strani mučna prerekanja o tem, ali je bila vojna zares neizogibna, legalna, legitimna ali koristna. To je v tem trenutku že povsem irelevantno, *fait accompli*. Ne ozirajmo se nazaj, v temno preteklost, in ne glejmo mučnih prizorov, ki prihajajo iz Iraka. Usmerimo se v svetlo prihodnost. Pozabimo na vsem neprijetne spore, ki so se porodili zaradi različnih pogledov na agresijo. Utrdimo stara prijateljstva in zavezništva, utemeljena na skupnih evro-atlantskih vrednotah. Stopimo skupaj in se razumno dogovorimo, kako bomo zatirali in izkoriščali Iracane *post festum*, tj. po njihovi osvoboditvi. Vojna je kajpak obžalovanja vreden pojav, a kaj moremo? Takšno je pač to človeško življenje. Vse, kar je mogoče storiti, je zgolj to, da izrazimo zaskrbljenost ter naše najgloblje in najbolj iskrene želje, da bo vsaj zdaj, ko so koalicijske sile uspešno zaključile svoje umazano delo, vse videti čim lepše za svetovno javno mnenje. Nas zanimajo predvsem humanitarne dejavnosti: komaj že čakamo, da se jih lotimo. Smo namreč nad vse človekoljubna, miru zavezana in moralno visoko razvita civilizacija.« (V tej zgodbi je kajpak ključno tisto, kar iz nje izpade oziroma ostane nevidno in neslišno, npr. ostrina in nedvoumna obsodba agresorjev, njihova mednarodna osamitev, izgon diplomatskega osebja agresorskih držav – *rouge states* –, zahteva po sankcioniranju najbolj odgovornih storilcev in povrnitvi protipravno povzročene škode, neusmiljeni medijski pritisk ...) Tovrstno ravnanje evropskih elit¹⁴ (najbolj uglednih in spoštovanih političnih močev in veljakov) spominja na situacijo, v kateri bi opazovalci z zanimanjem spremljali neusmiljeni obračun nasilniške bande s šibkimi, neobglenimi žrtvami, momljaje obžalovali, da morajo gledati to gnusno početje, spodbujali napadalce, naj čimprej zmasakrirajo in dotolčejo svoje »tarče«, da bodo lahko

¹⁴ Napad na Irak je vnesel razkol med evropske politične elite. Vendar pa so tudi nasprotniki agresije kmalu obmolknili: postali so bolj spravljivi, kooperativni, ponižni ali pa preprosto resignirani in apatični (»nič ne moremo, premočni so in mi smo preveč odvisni od njih«). Tu pa velja omeniti še nadaljnji paradoks: celo nemška, belgijska in francoska vlada, ki so najbolj odločno nasprotovali vojni (in torej geostrateški hegemoniji ZDA) vodijo na domačih tleh politiko, ki se zgleduje po ultra-liberalnem anglo-ameriškem modelu (oziroma neoliberalni/neokonservativni paradigmi). In še več, zdi se, da se utegne takšna doktrinarna orientacija – ki implicira dominacijo/primat ekonomije (kapitalskih interesov in imperativov) nad družbo (+ njenimi člani) in, ne pozabimo, politiko oziroma demokracijo – institucionalizirati celo na ravni EU.

potem oni, moralno neomadeževani, sprali krvave madeže s prizorišča zločina, dostojanstveno pokopali mrtve, zbrali na kup odtrgane dele teles (in jih – pravilno identificirane – po možnosti nemudoma vrnil lastnikom), ponudili prvo pomoč ranjenim, zdravili poškodovane, organizirali strokovno neoporečno psihološko-psihiatrično terapijo za travmatizirane žrtve – predvsem seveda za otroke –, na novo zgradili vse, kar je bilo zrušene, in objektom naše nesebične pomoči vse te človekoljubne dejavnosti kajpada še pošteno zaračunali (»nafta za humanitarne pomoči«).

Nekatere implikacije agresije na Irak

Vojaški napad na Irak je vnovič pokazal, da je vojna zgolj nadaljevanje ekonomije (in ne politike!) z drugimi sredstvi. Tudi dejstvo, da je zločinska agresija piarovsko zavita v celofan »ušesom prijaznih« propagandnih trikov in retoričnih floskul (npr. »prizadevamo si za mir, človekove pravice, svobodo in varnost«¹⁵), ni nikakršno presenečenje. Upoštevati velja, da je tudi vojskovanje, ki poteka v mirnem kontekstu – namreč srdit konkurenčni boj, ki divja na vseh področjih družbenega življenja (še najbolj pa kajpak na najvažnejšem, tj. ekonomskem) – obdano z nepredirljivo ideološko meglo, ki hvali njegove dozdevne blagodejne učinke na družbo in (še bolj predzno!) njene člane. To pa med drugim pomeni, da boja zoper militaristično teorijo in prakso ne bi smeli skrbeti zgolj na nasprotovanje vojni in vojski v običajnem (ozkem) pomenu. Neizbežno ga velja razširiti še na boj zoper ekonomsko vojskovanje, tj. na nasprotovanje – čedalje bolj iracionalnemu, nelegitimnemu, razdiralnemu in škodljivemu – kapitalističnemu sistemu (zgolj mimogrede: tega se tako imenovano antiglobalistično, pravzaprav antikapitalistično gibanje bolj ali manj dobro zaveda in je prav zaradi tega vse bolj neprijeten trn v peti oblastniškimi klikam na ekonomskem in političnem področju).

Pogosto je slišati, da je prva žrtev vojne resnica. Ta sodba meri predvsem na medijsko propagando, ki je neizbežna spremljevalka (in spodbujevalka!) vojaških spopadov *stricto sensu*. To je vsekakor res, zavedati pa se moramo, da propagandne aktivnosti vselej stečejo že mnogo prej. Javnost, ki v splošnem (iz dovolj razumljivih razlogov) ni naklonjena vojni, je treba ustrezno ideološko pripraviti.¹⁶ Ljudi je treba pre-

pričati, da so ogroženi, da jim grozi strah zbujaajoči Sovražnik, ki je inkarnacija zlobe/zlega in si zato – vsekakor onstran razumnega dvoma – zasluži pravično kazen, pravzaprav preventivno eliminacijo, ki je po svojem bistvu »zgolj samoobramba« (»napad je najboljša obramba!«) in je zatorej moralno-politično neoporečna, upravičena, celo nujna (»nihče ni za vojno, vsi smo za mir, ampak včasih je, žal, vojaška intervencija neizogibna in tedaj jo je pač treba realizirati čim bolj učinkovito, da bi s tem zavarovali naše nedolžne ljudi in seveda njihova ognjišča«). Namen propagande, ki ljudi pripravi na vojno, je tudi ta, da razčloveči, opredmeti, negativno stereotipizira¹⁷ (to se pravi stigmatizira) in demonizira/satanizira sovražnika oziroma ga izloči iz moralnega občestva (ali moralnega obzorja), tj. skupnosti ljudi, na katere se nanašajo veljavne norme, ki prepovedujejo ubijanje, nasilje, povzročanje poškodb, škode in trpljenja. Pri vsem tem pa je nadvse osupljivo (četudi običajno prezrto), kako zelo je vojaška propaganda podobna običajnemu kazenskopravnemu diskurzu »reda in zakonitosti« oziroma – medijsko & kulturno izrazito priljubljeni in razširjeni – tematiki zločina in kazni, tj. fascinantni ideologiji, ki vselej vključuje idejo pravičnega/zaslužene- ga izključevanja (nemoralnih, nevarnih in škodljivih) posameznikov iz družbe, in sicer z namenom zavarovati nedolžne žrtve pred inkriminiranimi viktimizacijami (in njihovimi protagonisti, družbenimi škodljivci in paraziti).

Čeprav je brez dvoma res, da se propagandna sporočila (ki upravičujejo vojno in jo prikazujejo kot najčistejšo NUJNOST) ne rimajo z resnico (še bolj pogubne učinke pa imajo na moralo, ki narekuje odgovornost za druge ljudi), pa kaže upoštevati, da se v vojnih razmerah izkristalizirajo mnogovrstni vidiki družbenega življenja, ki ostajajo v mirnem času (beri: v obdobju »zgolj« ekonomskega vojskovanja) v precejšnji meri zabrisani, skoraj nevidni ali vsaj težje opazni, medtem ko vojna neizprosno pokaže na njihovo resnično naravo. Vzemimo za zgled medije, ki imajo danes ključno vlogo v vojnem hujskaštvu, širjenju sovraštva in drugih propagandnih aktivnostih (zato so vsekakor zasluženo udeleženi pri delitvi vojnih dobičkov!). Ameriški – pa tudi številni drugi, predvsem tisti, ki simpatizirajo z oblastniškimi krogi, ki so podprli »koalicijo voljnih« (ali so vanjo vključeni) – mediji (ugledni in manj ugledni, a zato nič manj vplivni, kvečjemu

¹⁵ Tovrstne »izjave za javnost« kažejo, da si hočejo vladajoče klike (poleg bogastva in oblasti) prilastiti tudi jezik, še posebej besede, ki označujejo najbolj temeljne vrednote. Tem izrazom skušajo pripeti pomene, ki so pravzaprav popolno (ali, morda še natančneje, »orwellovsko«) nasprotje omenjenih vrednotnih orientacij, s čimer jih semantično nevtralizirajo ali razvođenijo: spremenijo jih v groteskno transvestijo, ki pa vendarle resno grozi, da se bo z vztrajnim ponavljanjem vključila v repertoar vsakdanjih ideoloških puhlic.

¹⁶ Možnosti medijske manipulacije so izjemne. Nekaj zgledov: (a) 40 odstotkov Američanov je bilo pred začetkom napada prepričanih, da ima ta država jedrsko orožje; (b) 44 odstotkov Američanov je menilo, da so bili nekateri (ali celo večina) ugrabiteljev letal 11. sep-

tembra 2001. leta Irčani; (c) 45 odstotkov Američanov je trdilo, da je Sadam Husein osebno vpleten v teroristične napade na newyorška dvojčka in Pentagon (prim. Gresh 2003: 14–15).

¹⁷ Steinert (1998: 421) opozarja, da so nacionalni stereotipi (tj. ljudske predstave o tipičnih Nemcih, Angležih, Srbih, Albancih in tako naprej) tesno povezani s podobami, ki so se izoblikovale v vojnem času oziroma v propagandne namene. Zanimivo je, da propaganda pogosto vztraja še dolgo po prenehanju sovraštva, neredko celo tedaj, ko nekdanji sovražniki postanejo zavezniki. To nedvomno velja za stereotipno podobo Nemcev, ki je še vedno zaznamovana z nacistično preteklostjo. Presenetljivo pa je, da to ne drži za Avstrijo, ki se ji je posrečilo razločiti od svojih mračnih senc iz druge svetovne vojne.

obratno) so se večinoma navdušeno postavili v službo agresije, tj. zločina: zvesto in ubogljivo so služili gospodarjem vojne, tiranski eliti, ki se je odločila osvojiti Irak in ga oropati. Ampak prav to počnejo mediji – ne le ameriški! – tudi v mirnem času: ubogljivo varujejo interese gospodarjev sveta. Medijski heteronomni delavci so – vsa čast izjemam! – pravzaprav svojevrstni »novi psi čuvaji« (prim. Halimi 2002: 11–16), trobilo »sistemskega duha«, glasilo družbenega nezavednega, ki jih poseduje, misli (namesto njih) v njihovih glavah in govori skozi njihova usta, najraje pač v jeziku klišejev, ki učinkujejo kot vsečni evfemizmi za neusmiljeno konkurenco in vladavino sile. Ena izmed že skoraj do onemoglosti omenjanih novosti poročanja o vojni v Iraku so bili novinarji, ki so bili vključeni v vojaške enote: zločinske dejavnosti so lahko spremljali neposredno. Ampak na podoben način so medijski ljudje inkorporirani v oblastniške strukture tudi v mirnem času. Videti je, da so novinarji nadvse impresionirani, ker/ko se lahko gibljejo v bližini političnih (in drugih) pomembnežev, saj se tedaj lahko, *by the way*, sončijo v – medijsko potencirani – slavi »ljudi, ki sprejemajo ključne odločitve« (kajpak za tesno zaprtimi vrati): vzradošeni so, ker jim lahko molijo pred nos mikrofone in ker lahko na ta način registrirane publike posredujejo »informacij že(lj)nemu« občinstvu; pri tem pa so še neznansko ponosni, ker svoje delo opravljajo profesionalno (mikrofon držijo v roki enako, kot to počno njihovi kolegi), neodvisno in objektivno (»snemalna tehnika ne laže«).

Prva in ključna žrtev napada na Irak je seveda iraško ljudstvo (in njegova gmotna bogastva, družbeno in naravno ustvarjena). Ob tem pa bi lahko brez posebnih težav našli še nekaj drugih žrtev, npr. Organizacijo združenih narodov (in Varnostni svet), ki je še enkrat pokazala, da je skrajno nemočni talec (tako kot večina človeštva!) ameriške oblasti (ki jo upošteva zgolj tedaj, ko ustrežljivo ravna v skladu z njenimi interesi, drugače pa je zanjo popolnoma »irelevantna«), mednarodno pravo (še zlasti Ustanovna listina OZN), mednarodni javni red (ki je skrajno krhka, agonična, če sploh še živeča tvorba), ne nazadnje pa tudi Evropsko unijo (še zmeraj dokaj negotovo in porajajočo se organizacijo, ki se bo razširila z novimi članicami, zelo lojalnimi ameriški politiki). Organi EU niso zmogli poguma, da bi jasno in razločno obsodili ameriško agresijo (in jo v okviru uresničljivih možnosti sankcionirali): vzrok je neenotnost med evropskimi političnimi razredi; bolj zanimivo pa je dejstvo, da v tem primeru v evropski javnosti ni bilo zaznati nikakršnih nesoglasij, saj je bila presenetljivo velika večina odločno proti vojni (zato vsekakor ne preseneča, da je EU boleče zaznamovana z »demokratskim deficitom«: celo tedaj, ko imajo evropski politični tehnologi pred sabo izjemen konsenz svoje »baze«, to dejstvo – ki ni niti najmanj njihova zasluga! – prostodušno ignorirajo; obnašajo se, kot da ga ne bi bilo, tj. kot da bi bila evropska politična javnost scela nepomemben dejavnik, pravzaprav moteča prvina v delovanju birokratskih struktur, ki pa jo je vendarle treba – praviloma

s stisnjenimi zobmi – nekako upoštevati, namreč z njo čim bolj premeteno manipulirati¹⁸).

Slehera vojna bruhne na plan prizore inscenirane patriarhalne moškosti, npr. arhetipski lik *macho* bojevnika, ki tvega svoje življenje, da bi s strojnico (tem umetnim podaljškom falusa kot simbola prevlade & gospodstva) v roki in čelado (tem neprepustnim kondomom za incestuozno občevarje z materjo domovino) na glavi dosegel svete/pravične cilje (ki jih postavijo drugi, »oni zgoraj«), porazil zle sovraže in obvaroval nedolžne žrtve (predvsem ženske in otroke). V tem ni nič pretresljivo novega (vključno s prizori žensk, ki dajejo čustveno podporo vojakom, molijo zanje in jih vzhiceno pričakajo, ko se vrnejo z napornega »službenega potovanja« iz kake eksotične dežele). Pomembna – in, priznajmo, hvalevredna – novost pa je ta, da postajajo performansi bojevniske moškosti vse bolj zastareli, bizarni, celo smešni (razen – in v tem ni prav nič novega – za ekonomsko in socialno deprivilegirane, ponižane, marginalizirane ali celo izključene mlade moške, ki si krpačo samospoštovanje z izgradnjo hiperbolične »klasične« moškosti, ki implicira fizično/mišično žilavost, občudovanje in izvajanje telesnega nasilja, preziranje žensk – razen Ženske, ki je najpogostejše njihova mati – in zaničevanje mehkužnih ali poženščenih moških¹⁹). Videti je, da se moški čedalje bolj (in čedalje bolj množično) distancirajo od vloge vojaka. Razvpiti slogan, ki razglašča, »kdor ni za vojsko, ni pravi moški«, je vse bolj dojet kot očitna neumnost, ki še najbolj spada v kak zakotni antropološki muzej, in to v oddelek, kjer so razstavljeni patriarhalni fosili. Domala povsod v ekonomsko razvitih okoljih je opaziti trend, da se vse manj mladih moških navdušuje za vojaščino (obvezno služenje vojaškega roka). Takšno stanje je za konservativne in militaristično navdahnjene oblastniške skupine kajpak zaskrbljujoče (»kdo bo ubijal in rušil za naše interese?!«), vendar pa situacija le ni neresljiva. Rešitev je pravzaprav na dlani. To je profesionalna vojska, organizacija plačancev, heteronomnih delavcev v neposredni proizvodnji nasilja (*dirty work of violence*),²⁰ ki se najpogostejše rekrutirajo iz revnih slojev (rešitev

¹⁸ V tem ni nikakršnega presenečenja. »Evropa«, kakršna zaenkrat obstaja in nastaja, je/bo projekt političnih & ekonomskih elit (člane teh »klubov izbrancev« združujejo pomembni – pogosto celo vitalni – skupni interesi, prepričanja in načini razmišljanja). To je »država kapitala«, kapitalaska Evropa, in torej neizogibno tudi Evropa izkoriščanja, zatiranja, neupravičenih družbeno-ekonomskih razlik, sistematičnega kršenja človekovih pravic in umirajoče demokracije. Oziroma, na kratko rečeno, gre za Evropo, v kateri kraljuje ekonomsko strukturno nasilje, ki se izživlja nad ljudmi, družbami, naravo, pa tudi pojavi (v družbeni »nadstavbi«), kot so morala, politika, kultura (v najširšem pomenu, ki zaobjame umetnost in znanost) in pravo.

¹⁹ Prim. Young 1999: 94–95; Jamieson 1998: 495–497.

²⁰ Steinert (1998: 420) upravičeno opozarja, da je ključna značilnost tako imenovanih »civiliziranih družb« (Elias) v tem, da so v njih nižji razredi tisti, ki opravljajo umazano delo nasilja, ne pa – tako kot npr. v predmodernih družbah (v katerih so dominirali bojevniki, *warriors*) – pripadniki višjih razredov. Ti si v sodobnih družbah ne maže-

je – temu pač ni mogoče oporekati – nadvse elegantna: jekleni pesti kapitalističnega sistema dajejo vitalno & smrtonosno moč prav tisti, ki jih je strukturna ekonomska logika postavila v nezavidljiv položaj, v katerem se jim zdi racionalno, da z orožjem branijo interese elit, bolj ali manj spretno zakamufirane v propagandno retoriko »obrambe domovine«, »nacionalne varnosti« ali »boja zoper terorizem in zle države«. Profesionalna vojska je brez dvoma huda nevarnost za mir, saj je poklicne vojake (= neodgovorne destruktivne aparate,²¹ ki poslušno izpolnjujejo ukaze tistih, ki »prevzamejo odgovornost«) neprimerno lažje (kot nabornike) angažirati za napadalne – protipravne in nemoralne – akcije na tujih tleh (profesionalno vojsko bi se dalo politično upravičiti le, če bi delovala v okviru demokratično preurejene Organizacije združenih narodov kot neke vrste svetovni policaj, tj. represivni organ, ki bi bil strogo zavezan mednarodnemu javnemu redu in pravu). To je, ne nazadnje, pokazala tudi agresija na Irak, ki je v glavnem delo in zasluga profesionalcev, hudih profesionalcev, morda celo najboljših (gre za posameznike, ki svoje heteronomno delo na iraških tleh najbrž jemljejo na podoben način kot poštar, ki raznaša pošto: *they are just doing their job*; vojaki pač na razne naslove raznašajo smrtonosne pakete, ki jih je iraškemu ljudstvu poslal samooklicani svetovni vladar, bojda celo v božjem imenu, *in God he trusts*).

jo več rok s krvjo, ampak iz svojih skrbno varovanih oblastniških višav preračunljivo orkestrirajo krvavi ples nasilja in uničevanja. In, jasno, pred medijskimi očmi resno in odgovorno pridigajo o človekovih pravicah, vladavini prava, demokraciji, pravičnosti in humanitarni pomoči (ki jo najprej servirajo iz bombnikov), tj. o vrednotah, ki bi nemudoma postale njihov smrtni sovražnik, če bi jih ljudje vzeli resno (prav tega pa se novodobni oblastniki najbolj bojijo).

²¹ Bauman (1999: 208–221) opozarja, da je organizacija/institucija stroj, ki naredi moralno odgovornost (tj. bivanjsko odgovornost za drugega, ki je bistveno subjektivna/subjektivizirana, neregulirana, zakonsko neobvezna, nepogodbena, nekoristna, nepraktična, iracionalna, nezaukazana, neizsiljena ter neodvisna od instrumentalne logike nagrad in kazni ali »vzajemnosti namer«) za prosto lebdečo ali abstraktno. Noben delujoči član/člen organizacijske/institucionalizirane strukture ni moralno odgovoren, ker je prispevek vsakogar h končnemu učinku premajhen, preveč droben in nezaten, da bi mu lahko razumno pripisali omembe vredno vzročno funkcijo. Razkosanje moralne odgovornosti (ki je odboj funkcionalne diferenciacije, hierarhičnega ustroja ukazovanja in izvrševanja, rutinizacije vsakdanjih opravil in množice »mediatorjev«, katerih vsako dejanje je posredovano in posredujoče) in razpršitev tistega, kar še preostane, se na strukturni ravni pokaže kot »vladavina nikogar« (Hannah Arendt), na individualni ravni pa pušča akterja (kot moralnega subjekta) brez besed in brez obrambe, ko je soočen z dvojno SILO naložene naloge (usmerjenosti k cilju) in postopkovnih pravil. Posledica je v tem primeru dokaj predvidljiva: moralna odgovornost za drugega (razosebjenega/razobraženega, izločenega iz »moralnega vidnega polja« ali pa reduciranega v agregat funkcionalno specifičnih in razločenih/razčlenjenih potez) postane neučinkovita, omrtvičena, onemogočena, »nevtalizirana« (socialno delujoča oseba postane brezbrizna do vprašanja dobrega in zla, njeno vedenje je podrejeno predvsem tehničnim, ne pa moralnim vrednotam).

Zločini elit in zločini iz ubogljivosti

Kritiki napada »koalicijskih sil« na Irak zvečinoma valijo krivdo predvsem na ameriško vlado v najožjem pomenu oziroma na predsednika ZDA in njegove najožje sodelavce. V njihovih očeh je napad na Irak predvsem zločin nosilec družbene moči, *crime of the powerful*. Takšna ocena pa je vendarle hudo pomanjkljiva in morda celo zavajajoča.

Seveda je res, da vojne ne bi bilo, če je ne bi bil ukazal začetni ameriški predsednik. To je pač skrajno trivialno dejstvo. Ampak če bi ta mož, ki se je zavihtel na oblast v skrajno sumljivih, pravzaprav nedemokratičnih okoliščinah (četudi je to v tej zgodbi scela nepomembno), sam – ali celo v družbi svojih najožjih mračnjaških pomočnikov – napadel Irak, bi bilo te vojne hitro konec. Problem ni v tem, da nekdo ukaže samovoljno napasti drugo državo. Strah zbujajoče je to, da doživi takšna izjava (»dobro«) volje široko in (prosto)voljno podporo, in sicer državnih uslužbencev (na vseh ravneh), medijskih (»družbenopolitičnih«) delavcev, tj. neposrednih izvajalcev propagandne ali »specialne« vojne (ta je danes celo važnejša od »staromodnega« vojskovanja na terenu), in, naposled, javnosti. Brez te aktivne in pasivne podpore malone nepreštene množice bolj ali manj majhnih ljudi bi bila razvpita/zloglasna »elita moči« (manjšina samodržcev, ki sebe imenujejo »demokrati«) bedno, komično nemočna: spominjala bi na klovnovske nastopače, ki pretenciozno domnevajo, da jih bodo drugi (predvsem »oni spodaj«) jemali z vso resnostjo in odgovornostjo. Ampak pozor! Osupljivo veliko ljudi to tiransko oblast vendarle jemlje resno. Celotno smrtno, smrtonosno resno. In to bojda zato, ker gre za oblast, resno, smrtno in smrtonosno resno oblast. Ameriška javnost in ljudje, ki delajo v državnih strukturah, bi to vojno lahko preprečili: če bi ostali pasivni, če bi odrekli prostovoljno sodelovanje. Tega niso in najbrž tudi v prihodnje ne mislijo storiti. In te svoje odločitve v glavnem ne obžalujejo (in še toliko manj obsojajo). Vojno so večinsko podprli, patriotsko strnjeni okoli svojih voditeljev. Vojno so očitno doživljali kot dobro, pravično, koristno ali celo nujno (npr. za obrambo nedolžnih delovnih ljudi in občanov pred teroristično nevarnostjo). V vojni so tako ali drugače sodelovali, pri čemer pa je bila zgolj manjšina aparatčikov udeležena v neposredni proizvodnji zla (upoštevati velja, da bi bil ta manjšinski eksekutorski del dokaj – ali celo povsem – nebogljen brez moralne, logistične in druge podpore večine). Bistvo napada na Irak (in vrste drugih podobnih – javnih in tajnih – nelegalnih operacij, od katerih jih imajo ogromno na vesti prav ZDA) ni *crime of the powerful*, ampak so to »zločini ubogljivih« (Kelman in Hamilton).

Varnostni problem današnjega sveta potemtakem ni Bush (niti Blair oziroma Aznar in kopica drugih desničarskih voditeljev, ki so iz tega ali onega – vendar zanje brez dvoma dovolj otipljivega in racionalnega, ne pa tudi moralnega – razloga podprli »osvoboditev Iraka«), ampak sistemski ljudje, udomačeni konformisti, ki so se pripravili iz strahu pred

izgubo korenčka (npr. službe, ugleda, zaslužka, občutka normalnosti in pripadnosti nacionalni – ali kakšni ožji – čredi ovac) ukloniti logiki sile in ravnati le še strogo racionalno/funkcionalno (+ nemoralno), četudi so pri tem gotovo trdno prepričani, da ravna dobro ali vsaj v imenu dobrih namenov (kar je celo res: dejansko so dobri, a le v optiki institucije, ki ji – strokovno neoporečno ter v skladu s črko in duhom veljavnih pravil – služijo in kjer služijo; dobri so, ker dobro opravljajo delo, ki jim ga naložijo drugi, to pa med drugim implicira, da so dobri koleščki v heteronomni sistemsko-institucionalni mašineriji in katerih individualni prispevek je običajno resda majhen, a kljub temu nepogrešljiv za učinkovanje celote). Problem so, skratka, dobri ljudje (tisti, ki se imajo za dobre – kdo se ne?!), namreč člani večine, ki si arogantno (ali morda iz slabe vesti?) pripisuje blago zveneči pridevnik »moralna«, četudi je predvsem (ali celo izključno) UBOGLJIVA, tj. disciplinirana, pravzaprav samodisciplinirana. Tisti, ki zbujajo strah in ki so protagonisti zares množičnih morij in uničevanj, niso psiho- ali sociopati, ampak povsem normalni, moralno nedolžni, ustrezno »prilagojeni« osebki, koristna bitja (beri: večji in manjši socialni funkcionarji), socialni delavci, ki neumorno in ustvarjalno delajo družbo in njene institucije (to pa počenejo predvsem z delom v službi in družini). Še drugače rečeno, gre za resna in odgovorna odrasla bitja, ki so *law-abiding & hard-working*. In ki so prestrašena. Ni jih strah sistema, institucij in strukturnega nasilja, ampak »onih drugih tam doli in tam daleč«: ti (sovražni tuji – drugi in drugačni) so tisti, ki da jih še najbolj ogrožajo, ne pa »domači« oblastniki in organizacije, ki jih vodijo.

Vojna in kriminologija

Prav zanimivo je, da vojna vse do nedavnega ni pritegovala prevelike pozornosti kriminologov²² (prim. Jamieson 1998: 480). To nezanimanje bi lahko označili celo kot presenetljivo, še zlasti, če upoštevamo, da se v vojnem stanju praviloma dogajajo hudodelstva *par excellence*, raznovrstne in množične viktimizacije, katerih posledica je uničenje in (po)škodovanje ljudi, gmotnih dobrin in naravnega okolja oziroma škoda, ki je neprimerno resnejša in številčnejša kakor tista, ki izvira iz »konvencionalnih« kaznivih dejanj (ki jih sankcionira kazensko-pravni sistem in ki tvorijo tradicionalni predmet kriminoloških raziskav). Kriminologe je vojna še najbolj zanimala kot dejavnik, ki vpliva na »običajno« kriminaliteto, in sicer bodisi v vojnih razmerah bodisi po prenehanju spopadov. V tej zvezi so pogosto omenjeni raznoliki vplivi eko-

nomskih dejavnikov (kot so npr. pomanjkanje življenjskih potrebščin, ki vodi v nastanek črnih trgov in kraje nujno potrebnih dobrin, ali brezposelnost, ki povzroča prostitucijo ali preživljanje z drugimi prepovedanimi/kriminalnimi aktivnostmi), povečane socialne dezorganizacije (ki razrahlja formalne in neformalne nadzorstvene mehanizme, to pa olajša izvrševanje kaznivih dejanj)²³ ali celo »anomije« (Durkheim) oziroma »začasne regresije v barbarstvo« (Hobsbawm).

Pomenljivo je, da je vojna precej redko tematizirana kot mehanizem »pacifikacije« domačega prebivalstva. Vojna ustvarja povečanje socialne solidarnosti, tj. ideološko homogeniziranje prebivalstva v boju zoper skupnega sovražnika (»mi, dobri in nedolžni, smo družno proti onim, slabim in krivim«).²⁴ Zdi se, da to velja še posebej za aktualno »svetovno vojno zoper terorizem« (v tej »kampanji«, ne pozabimo, sodeluje tudi Slovenija, kajpak na strani »dobrega«, namreč ZDA), ki je bila uradno sprožena po 11. septembru (in katere pomembna sestavina naj bi bila tudi agresija na Irak). Razglasitev vojnega (beri: izrednega) stanja je ameriški vladi (ki ima na tem področju tudi bogate domače izkušnje, saj že nekaj časa vodi »vojno proti kriminaliteti« in v njenem okviru še posebno »vojno proti drogam«) omogočila, da izvaja stano- viten psiho-teror zoper svoje prebivalstvo in v imenu zagotavljanja varnosti nedolžnih ljudi (*safety first!*) uvaja skrajno restriktivne zakone, zastrašujoče periodično lažno alarmiranje (»tajne službe opozarjajo: teroristi so v zraku!«), astronomsko

²³ V vojnih okoliščinah se vzpostavi specifično kulturno ozračje, ki upravičuje nasilna dejanja, predvsem seveda zoper sovražnike. Nekateri govorijo v tej zvezi o vojni kot »visoki šoli zločina« (prim. Jamieson 1998: 484–485), tj. obdobju, ko se je mogoče z mehanizmi »socialnega učenja« (Bandura) zlahka navzeti »duha nasilja« (Bonger).

²⁴ V tej zvezi je skoraj neogibno opozoriti na primer Velike Britanije, tj. otoške družbe, ki jo označujejo nadvse velike socialne neenakosti, po drugi – vsekakor presenetljivi (vsaj iz kontinentalne perspektive) – strani pa tudi dolgotrajni socialni mir, brez dvoma precej bizarno dejstvo, ki upravičeno fascinira številne anglofile (in sicer tako v VB kot drugje). Takšno stanje kaže pravzaprav na uspešnost tamkajšnjih ekonomskih in političnih elit (manjšine, ki uživa izjemne privilegije in moč) pri brzdanju pritiskov od spodaj: angleškim zgornjim (še vedno nadvse segregiranim, separiranim in socialno komaj vidnim) razredom se je posrečilo prepričati podrejeno – izkoriščano in zatirano – večino, da so privilegiji bogatih najboljše jamstvo za svobodo revnih. Ruggiero (2000: 152–156) poudarja, da jim to uspeva predvsem zaradi močne nacionalne identitete, kolektivne identifikacije z »umišljeno skupnostjo« (Anderson), »žareče enotnosti« (Braudel), »bratskega vzdušja« oziroma skupnih občutij/prepričanj, zaradi katerih je lahko večina ponosna na dosežke manjšine. Tovrstni globoko zakoreninjeni nacionalistični občutki omogočajo vsaj domišljijso preseganje objektivnih socialnih delitev (iz njih pa izvira tudi mnenje, da so javni interesi identični z interesi privilegirane manjšine). No, pri tem pa je ključno poudariti, da je britanska notranja enotnost/povezanost (navkljub izrednim razrednim in regionalnim razlikam) v marsičem reperkusija dolgotrajne kolonialne/imperialistične zgodovine oziroma osvajalnih vojn, ki so jih Britanci vodili na tujih tleh (in jih še vedno!).

²² Kar se tiče slovenske kriminološke in viktimološke refleksije, velja pripomniti, da je kompleksno problematiko, ki se nanaša na viktimizacije v vojnih razmerah (vključno z viktimizacijami, za katere je odgovorna »država« kot najbolj dovršena in hkrati najbolj represivna družbena organizacija), poglobljeno in kritično preučil profesor Pečar (prim. 1992a, 1992b, 1997a, 1997b). Zelo natančno analizo tovrstne tematike najdemo tudi v Cohen 2001: 76–116.

povečevanje že itak (pre)visokih zneskov za oboroževanje & represijo ter celo »preventivne« vojne (teroristične napade na »os zla«). Če pa kdo protestira (kar se itak zgodi bolj redko), mu nemudoma pomolijo pred nos zgodbo o tragičnih žrtvah 11. septembra (tj. napada, za katerega še zdaj ni mogoče najti prepričljive razlage, kdo ga je organiziral, kako je bil izveden in zakaj, namreč s katerim namenom); če pa to ne zadošča (običajno več kot zadošča), je v rezervi nadaljnji argument, ki temelji na občutjih ogroženosti, ki pa jih vešče perpetuira in potencira prav vlada s svojimi »protiterorističnimi« aktivnostmi.

Zakaj so se zahodni kriminologi najraje izognili obravnavi vojnega nasilja? Človek lahko le ugiba. Morda se razlog skriva v tem, da so za večino napadalnih (kolonialnih ali imperialističnih) vojn krive prav države, v katerih so nastala najvplivnejša kriminološka dela (npr. ZDA in Velika Britanija). Jasno je, da je najtežje kritizirati (ali obsojati) »lastne« politične strukture (oziroma svoje sodržavljane, ko-patriote ali sonarodnjake, ki so sodelovali v nelegalnih in/ali nelegitimnih vojaških operacijah v tujih državah ali pa so jih podpirali). Zato ne preseneča, da je tematika vojne vstopila v vidno polje zahodnih (posebej evropskih) kriminologov šele ob krvavih dogodkih ob razpadu nekdanje Jugoslavije oziroma nastajanju novih (»suverenih«) etnično dokaj čistih/očiščenih držav. Zadeva jih je pritegnila, ker se je zgodila tako rekoč na pragu (pravzaprav predpražniku) »omikane« (civilizacijsko in moralno superiorne) »Evrope«: kako je mogoče takšno barbarstvo, in to tik pred našimi vrati?! (Najpreprostejši odgovor je pač ta, da so se množična grozodejstva pripetila zato, ker na teh nemirnih območjih živijo divja, okrutna, barbarska, necivilizirana plemena.) Za nameček pa je bilo mogoče potegniti dokaj jasno ločnico med *bad guys* in *good guys* (oziroma se je iz oddaljene – in medijsko posredovane – varne distance vsaj zdelo, da je vrednostno-normativni razloček med krivimi in nedolžnimi precej očiten, celo samoumeven). Prav zanima me, kako bodo evropski (ameriške lahko najbrž na tem mestu previdno odmislimo) »kriminologi vojne« ovrednotili in pojasnili agresijo »koalicijskih osvoboditeljev« na Irak. Državni terorizem? (Neo)imperializem ali (neo)kolonializem? Zločin proti miru? Protipravna agresija? Barbarstvo najrazvitejšega dela sveta? Zločin elit? Zločin ubogljivih? Osvoboditev Iraka? Humanitarna intervencija? Sporna vojna? Hm.

Morda je eden izmed razlogov za osupljivo zadržanost kriminologov do vojne (oziroma do pojavov, kot je npr. holokavst) ta, da množičnih in skrbno organiziranih vojaških hudodelstev ni mogoče pripisati nesocializiranim (oziroma pomanjkljivo ali neustrezno socializiranim), preslabo nadzorovanim posameznikom. Vojaške operacije so kompleksne in strukturirane, v njih pa sodeluje, tako ali drugače, ogromno ljudi, in sicer – če odmislimo izjeme (npr. sadiste ali drugače motene) – v glavnem posamezniki, ki so izobraženi, socializirani, normalni, resni in odgovorni (scela običajni ljudje torej: takšni, ki se obnašajo kot večina drugih). Gre za osebe, ki v splošnem spoštujejo veljavna pravila in se ravna po

večinskih prepričanjih o tem, kaj je prav in kaj je narobe. Tovrstni osebki pač nekako ne spadajo v tipične kriminološke zgodbe, kjer pretežno nastopajo liki, ki (pre)kršijo najbolj temeljne družbene norme. In še več, vojno nasilje postavlja pod mučen vprašaj ortodoksno sociološko – in posledično še kriminološko – (hipo)tezo o družbi kot tovarni morale (prim. Bauman 1999: 169–200), namreč dokaj razširjeno (in najbrž še bolj priljubljeno) teorijo, ki izhaja iz podmene, da je morala družbeni proizvod, oziroma da je človek moralno bitje zgolj zato, ker mu je družba (v procesu socializacije ali proaktivne in reaktivne socialne kontrole²⁵) uspešno vsadila moralne norme & inhibicije (še drugače rečeno: nemoralna dejanja so vselej in povsod znamenje neuspele družbene proizvodnje moralnega delovanja, tj. pomanjkljive ali neustrezne – npr. »subkulturne« – socializacije). Tovrstno razumevanje morale (+ moralne odgovornosti) implicira, da je izključno družba tista, ki pozna avtoritativni odgovor na vprašanje, kaj je dobro in kaj je zlo. Z drugimi besedami: X je dobro zato, ker ga družba večinsko šteje kot tako; Y je zlo zato, ker ga družba večinsko šteje kot tako. To pa nadalje pomeni, da velja postaviti enačaj med moralnim vedenjem in družbeno konformnostjo, ubogljivostjo, disciplino, igranjem predpisanih vlog in ravnanjem v skladu z normami (oziroma konsenzualnimi prepričanji, *conscience collective*), ki se jih bolj ali manj dosledno (neredko s psihično distanco, ki pa v tem pogledu ne prinese nobene pomembne spremembe) drži večina. Preprosto rečeno: dober si, če si »zraven«, namreč v čredi, ki ji pripadaš in ki ti daje v zameno za lojalnost kopico (dejanskih in anticipiranih) gmotnih & moralnih nagrad. Takšno pojmovanje je kajpak absurdno, kolikor seveda ne menimo, da je bilo, recimo (če nemudoma aktiviramo skrajni zgled), moralno dobro sodelovati v projektu holokavsta ali – če smo bolj aktualni – napadalne vojne (to se pravi v projektu, ki ima za posledico izjemno/strašno škodo, in to prav zato, ker je realiziran sistematično, načrtno, racionalno, ciljno, nečustveno, ekspertno, brezosebno, hladnokrvno, birokratsko, tehnološko, državno avtorizirano in skladno z večinskimi stališči javnosti).

Skratka, ukvarjanje z državno organiziranimi in družbeno (večinsko) odobranimi množičnimi viktimizacijami je za kriminološki *mainstream* neprijetno (in se mu zato skuša izogniti), ker tovrstni pojavi (pogosto zgoščeni v vojnih razmerah) neusmiljeno razdirajo mit, da je družba vir vsega moralnega. V teh primerih je namreč očitno prav družba tista, ki močno olajša izvrševanje zločinov, in to na več (običajno

²⁵ To z drugimi besedami implicira, da sleherno razrahljanje (ne)formalnega družbenega nadzora nujno privede do barbarskega, neciviliziranega, protidružbenega ali divjaškega obnašanja. In še več: razkroj družbene kontrole nima zgolj pogubnih družbenih učinkov (npr. v obliki hobbesovske vojne vseh zoper vse), ampak škodi tudi »osvobojenemu« posamezniku, katerega odvisnost od družbe (oziroma njenih norm in sankcij) se izrodi v mnogo bolj neprijetno podrejenost slepim/nemislim telesnim silam oziroma heteronomni vladavini živalskih strasti (*basic instincts*).

povezanih) načinov (prim. Bauman 1999: 151–168): (a) do sovražnika (objekta nasilnih aktivnosti) je vzpostavljena fizična in duhovna razdalja; (b) viktimizirana skupina je opredeljena kot posebna (še natančneje: inferiorna, segregirana/separirana, nevarna, škodljiva in moralno nevredna) kategorija (pravzaprav »tarča«), ki jo kaže obravnavati na način, ki bi bil sicer nedopusten, v tem posebnem primeru pa je sprejemljiv, zaželen ali celo nujen (posamezni člani stigmatizirane skupine so *eo ipso* razčlovečeni in razosebljeni: pretvorjeni so v negativno tipizirane, mitološke abstrakcije, kot je v današnjem času npr. »terorist«); (c) organizirani ekspertni izvajalci nasilnih dejanj so postavljeni v vlogo »agenta«, tj. nekoga, ki se dojema kot heteronomni izvajalec volje/želja druge (hierarhično višje/nadrejene in zato »odgovorne«²⁶) osebe (vir njegovega delovanja je zunaj njega, v nadrejeni avtoriteti, ki je pristojna za opredeljevanje in nadzorovanje »delovne situacije«); (č) moderno orožje omogoča destruktivne učinke na velike razdalje, tako da tisti, ki z njim upravljajo (pa tudi oni, ki jih logistično oskrbujejo ali jim ukazujejo) sploh ne vidijo gorja, ki ga povzročajo; (d) razvejena funkcionalna diferenciacija ali specialistična profesionalizacija zamegljuje vzročne zveze med posameznikom – običajno minornim – učinkom in posledicami, ki izvirajo iz koordiniranega delovanja sistemov, podsistemov, institucij, struktur in služb; (e) večinska podpora javnosti, združena (in pogojena) z ubrano medijsko propagando (+ nacionalistično/patriotsko ideologijo), ustvarja enoumni kontekst, ki običajno dokaj učinkovito utiša morebitne skrupule vesti (ki so praviloma najbolj glasni v hrupnem vrvežu nasprotujočih si pogledov in mnenj); (f) vojska je »totalna institucija« (Goffman), v kateri je posameznik podvržen dokaj celoviti kontroli in hierarhični avtoriteti (predvsem pa je v precejšnji meri izločen iz »civilnih« družbeno-kulturnih tokov oziroma je izpostavljen specifični subkulturi, ki slavi/erotizira patriarhalno, mačistično in nasilno/bojevniško moškost, po drugi strani krepí občutja medsebojne/vzajemne povezanosti, solidarnosti in obveznosti, ne nazadnje pa spodbuja tudi poistovetenje z institucijo/službo oziroma razvojem občutka »vojaške časti«);²⁷ (g) posa-

meznik, ki je vključen v vojaške/nasilne operacije, pogosto ne more oceniti, kdaj je iz »še moralnega« delovanja prestopil v »še nemoralno« delovanje (na ta način postaja suženj svojih preteklih dejanj: da bi pred svojo vestjo prikril že storjeno moralno umazanijo, rine še globlje v blato nemoralnih dejanj); (h) posamezni akterji (v različnih profesionalnih vlogah) so pri (samo)vrednotenju podvrženi tehničnim merilom (kot so npr. učinkovitost, ekonomičnost, lojalnost, natančnost, racionalnost delovanja oziroma strokovna uspešnost pri discipliniranem in predanem izpolnjevanju od zgoraj postavljenih nalog v skladu z veljavnimi institucionalnimi postopki in »pravili igre«).

Zdaj je najbrž že vsakomur jasno, da srečanje med kriminologijo in vojno ni preprosto zgrešeno, ampak je predvsem nezaželeno. In sicer iz preprostega razloga. Vojna spravlja kriminologe v zadrego (in to neprimerno bolj kot razvpiti *crimes of the powerful*, zločini nosilcev družbene moči & sile, ki jih nikakor ni mogoče stlačiti v mukoma izdelane »splošne« teorije kriminalnega vedenja, tj. pojasnjevalne sheme, ki se po nekem čudnem naključju še najbolj prilegajo storilcem iz nižjih družbenih plasti). Uradno polje njihovega preučevanja (ki so si ga kajpak sami zakoličili) sestavljajo škodljiva dejanja, ki jih obsoja družba, po drugi strani pa je njihova goreča želja (pravzaprav ambicija) razgrniti čim bolj učinkovite načine preprečevanja škode, ki jo družbi povzročajo nevarni posamezniki. V takšni optiki je kajpak nemogoče (vsaj psihološko) obravnavati zločine – celo če so najhujši (namreč zločini zoper mir, človeštvo, človekove pravice, hierarhično najvišje pravne norme in mednarodni red) –, ki jih navdušeno podpira družba, še huje »moralna« (beri: ubogljiva in konformna) večina, in ki jih strogo racionalno (in, žal, strogo nemoralno!) organizirana politična oblast (upoštevaje »svete« interese ekonomske oblasti, s katero je nerazvešljivo povezana), neposredni izvajalci pa so heteronomni človeški stroji (zgled učinkovitega in ekonomičnega uničevanja), ki jih je načrtno sproducirala državna institucija, namreč poklicna vojaška organizacija (z denarjem davkoplačevalcev). Kaj naj v tej zvezi izusti kriminolog, ki je do kolen pogreznjen v živi pesek kriminološkega (in običajno tudi družbeno-kulturnega) »osrednjega toka« (*mainstream*)? Prav nič. Lahko zgolj molči (in to tudi najraje počne). In skuša ob tem gledati drugam, npr. na mladoletne prestopnike, preprodajalce mamil, vlomilce v družinske trdnjave (*panic home*), tatove avtomobilov (teh

²⁶ Ta nadrejena avtoriteta je kajpak prepričana, da je odgovoren nekdo nad njo (v zadnji instanci bržkone bog ali pa »zgodovina«, »narod« ali kaka druga nadindividualna avtoriteta), ki je običajno podobnega mnenja. Kolektivno izvrševanje nasilnih dejanj tako poteka v kontekstu, ki ga bistveno zaznamuje neotipljiva, fluidna, nedoločljiva odgovornost oziroma stanje, kjer je vsakdo od (ne)posrednih udeležencev trdno prepričan, da je za vse skupaj odgovoren nekdo drug (ki pa je po vsej verjetnosti enakega mnenja).

²⁷ Hladnik-Milharčič (2002: 21–22) je dovolj izostreno in poučno opisal, kako poteka urjenje marincev na nekem od sveta popolnoma izoliranem otoku (ki mu je zblojena domišljija namenila ime Parris: hvala bogu, da se ni odločila samo za eno črko r). Kakšna je tehnološka izdelava »popolnega« poklicnega vojaka, tj. industrijsko proizvedenega učinkovitega/ekonomičnega stroja za ubijalsko/uničevalno delo v tujini? Inštruktorji izhajajo iz dobro znane in že nič kolikokrat uspešno preverjene formule: rekruta v »totalni ustanovi« – z nujno potrebnim kričnim sadizmom – obravnavajo kot glino (»otroka«),

izničijo mu vso individualnost, zbrisejo njegovo preteklo osebnost, razgradijo ga v elementarne delce, nato pa z vztrajnim drilom gradijo zrelo, odgovorno, resno, vestno, redoljubno, zanesljivo in ubogljivo orožje/orodje za množično uničevanje, morilsko delovno silo, brezglave in brezsrčne robote, ki bodo brez pomisleka izpolnili vsak ukaz. Finalni izdelek militaristične industrije je torej moralno neodgovorna kreature, ki je zmožna & voljna nemoralno delovati povsod po svetu, in to brez občutka slabe vesti: neusmiljena jeklena pest imperialnega terorizma in (državno) organiziranega kriminala. *Made in USA*.

malikov *par excellence* potrošniške ideologije) ... No, če je bolj zahteven, bo morda usmeril svoj (»znanstveno objektivirani«) pogled na hujše oblike kaznivih dejanj, npr. na aktivnosti organiziranega kriminala, a njegova perspektiva bo še vedno do te mere ozka (iz previdnosti ali uvidevnosti?), da ne bo mogel (u)videti, kako se najmočnejša država na svetu nonšalantno (*seuls contre tous*) zgleduje po delovanju »klasičnih« mafijskih združb (ali pa je morda obratno?): izsiljuje, podkupe in zastrašuje druge vlade (ali vsaj najvišje državne uradnike in politične veljake), z brezobzirnimi silo eliminira vsakogar, ki se postavi po robu nebrzdani sili po dobičkih in (ob)lasti, se zateka k mučenju svojih nasprotnikov, vohuni za tujimi diplomati (celo v OZN!), rop tuja bogastva, posoja denar z oderuškimi obrestmi, terja mastna denarna nadomestila v zameno za obljubo varnosti (*protection rackets*), vsiljuje svetu ekonomski sistem, ki je (ne)posredno odgovoren za nepopisno človeško, družbeno in ekološko škodo (ki kajpak daleč presega škodo, ki jo je mogoče pripisati storilcem kaznivih dejanj) ...

Sklepna opazka

Agresija, ki sta jo zakrivila ZDA in VB, dve ustanovni članici OZN (+ stalni članici Varnostnega sveta), je nezaslišan zločin proti miru, zločin, ki je sestavljen iz nepreštene množice večjih in manjših zločinov. Vojna, za katero sta najbolj odgovorni ti dve prestopniški državi, »Etats délinquents« (Ramonet), je v eklatantnem nasprotju s temeljnim pravnim aktom človeštva, Ustanovno listino OZN, ki dopušča oboroženi napad na drugo državo zgolj z avtorizacijo/mandatom Varnostnega sveta ali v samoobrambi. V primeru samovoljnega napada na Irak ni bil izpolnjen niti prvi niti drugi pogoj (agresija je torej protipravna in nemoralna): ZDA (in VB) so po eni strani v Varnostnem svetu doživele izjemen diplomatski debakel (njihovih za lase privlečenih argumentov o nujnosti vojne pa ni sprejelo niti svetovno javno mnenje; ameriška vlada je s silovito propagando prepričala le dobršen del ameriške javnosti, kar pa očitno ni posebej zahtevno opravilo), po drugi strani pa Irak ni pomenil nikakršne grožnje ne za ZDA ne za VB (še toliko manj pa za druge članice sramotne »koalicije voljnih«), predvsem pa iraška vojska ni napadla ZDA (niti se za kaj takega ni pripravljala!).²⁸ Dejstvo, da režim, ki ga je s trdo represivno roko vodil Sadam Husein (ki je po zlomu režima izginil neznano kam – podobno kot še bolj razvpiti Osama bin Laden), v splošnem ni zbujal simpatij (prej nasprotno!), v ničemer ne upravičuje te unilateralne uporabe sile (vsaj v luči mednarodnega prava ne!); to pa velja

tudi za pretvezo, da je bil napad izvršen zato, da bi lahko iraško ljudstvo oblikovalo demokratsko²⁹ oblast/državo.³⁰

Vojna je v splošnem zlo (čeprav jo običajno oba protagonista, napadalec in branilec, predstavljata kot boj za nekaj dobrega, svetega ali pravičnega; še več, pogosto se oba »zgolj branita«). To pa ne pomeni, da ima vojna zgolj negativne posledice (kateri pojav jih ima?³¹). Tudi nelegalni napad na Irak bo imel gotovo vrsto dobrih posledic (nekatero je že mogoče opaziti), predvsem seveda za agresorjeve ekonomske in politične elite (razložek je v praksi skoraj neopazen), ki bodo pri tem (o)bogatele in se utrdile na oblasti, predvsem pa bodo lahko še naprej strašile svoje že itak prestrašene (in ogrožene) podanike z »vojno proti terorizmu« (večje ali manjše drobtinice bodo dobili še mnogi drugi, med njimi tudi kolaborantski Iranci, zlasti tisti na najvišjih pozicijah novega »demokratskega« režima). Da, vojna ni zgolj destruktivna, ampak je tudi (pro)kreativna: vojna ustvarja novo(sti), nove stvari(tve), npr. nove države,³² novi red (in mir!), pa tudi nova upanja (in sovražstva!). To velja kajpada tudi za globalno vojno proti terorizmu (tej »nefokusirani svetovni pošasti« ali »rakasti tvorbi omikanega človeštva«), ki jo obdaja vrsta pomenljivih pridevnikov, npr. »nova«, »tretja svetovna« ali »dolgotrajna«.

²⁹ Irak bo (po vsej verjetnosti) prej ali slej dobil lastne »demokratske oblasti«, vendar pa je treba pri tem upoštevati natančen pomen tega pridevnika v sodobnem imperialnem novoreku: »demokrat« je tisti, ki se samoniklo podreja svetovnim gospodarjem, hegemonom kapitalističnega sistema (v tem pogledu je tudi slovenski politični razred tako rekoč brez izjeme demokratičen).

³⁰ V tej zvezi kaže opozoriti, da je že sloviti pravni teoretik Hugo Grotius (v delu *De jure belli ac pacis*) poudaril, da agresorji (tj. protagonisti nepravičnih vojn, s katerimi hočejo s silo zavladati napadenim, kajpak proti njihovi volji) najpogosteje upravičujejo svoje osvajaalne pohode prav s pretvezo, da je to dobro za napadene (prim. Ramonet 2003: 1). To počnejo tudi »koalicijski« agresorji (in zdaj že marsikje okupatorji), ko izjavljajo, da je njihova krvava intervencija v interesu iraškega ljudstva: njemu v dobro. Še natančneje: agresija je dobra za tiste Irance, ki so – ali pa bodo še postali – dobri, tj. lojalni do novega okupacijskega/marionetnega režima (vsi ostali – če jih bo še kaj ostalo – pa so/bodo slabi, pravzaprav teroristi).

³¹ Tudi običajni, manj resni zločini nimajo zgolj negativnih posledic (zgodi se, najbrž niti ne tako zelo redko, da se žrtev pozivnih posledic ne zaveda ali pa se jih sploh ne more zavedati), vendar pa to ni razlog, ki bi jih iz protipravnih dejanj naredil za pravna. No, po drugi strani pa tudi nesporno dobri dogodki nimajo zgolj dobrih posledic in implikacij (neredko imajo celo hujše od slabih dejanj, celo tistih kaznivih!).

³² Ob tem kaže opozoriti, da je bilo izgrajevanje modernih evropskih držav pravzaprav izid vojskovanja (in potrebe vojskovodij, da sredstva, potrebna za vojno, izsilijo od prebivalstva, npr. z davki). Moderna država je nastala tako, da je ena bojovniška skupina vojaško porazila/obvladala svoje nasprotnike in se nato razglasila za edinega legitimnega monopolizatorja sile na svojem teritoriju: organizacijo, ki svojim podanikom zagotavlja varnost (red in mir), kajpak v zameno za plačevanje davkov. V tem pogledu se ne gre čuditi teoriji, ki jo je razvil Tilly in v luči katere je država označena kot oblika »organiziranega kriminala« (*protection racket*). Prim. tudi Steinert 1998: 419–420.

²⁸ Ravno nasprotno: ZDA in VB sta bili tisti, ki sta grozili Iraku, se sistematično pripravljali na vojno in naposled še udarili s surovo vojaško silo. In s tem arogantno poteptali temeljna načela OZN in mednarodnega prava/reda.

Tudi ta nenavadna vojna je produktivna. To ni le vojna PRO-TI, ampak tudi vojna ZA. Za kaj? Za neoliberalno ekonomsko globalizacijo. Gre za pro-globalizacijsko, bistveno ekonomsko/finančno/trgovinsko vojno (prim. Kuzmanić 2002: 141–145). Ključno vprašanje pri tem je seveda, zakaj globalizacija (po meri ameriške *Nation* oziroma svobodnega sveta, *Free World*) potrebuje vojno. Odgovor je na dlani. Razlog je v tem, da se neoliberalni/neokonservativni kapitalistični globalizaciji ljudje upirajo oziroma je ne morejo sprejeti. In teh ljudi ni malo. Tu ne gre le za maloštevilne aktivne »upornike«, ampak za večino človeštva, za nepreštevne armade ljudi, ki živijo v revščini, lakoti, brez dobrin in storitev, ki so nujno potrebne za zadovoljevanje temeljnih potreb in razvoj posameznikovih potencialov.

Vojne v modernem obdobju kapitalističnega razvoja (za katerega je značilna predvsem »formalna subsumpcija« nekaptalističnega okolja pod vladavino kapitala) so bile v pretežni meri zaznamovane z imperialističnimi in kolonialističnimi projekti najmočnejših svetovnih držav. Tovrstne vojne bi lahko v grobem razvrstili v tri skupine: (a) imperialistično in kolonialistično osvajanje tujih dežel (prim. Hardt in Negri 2000: 221–229), ki so bile najprej izrabljene za »kreacijo« zahodnih kapitalistov (s pomočjo trgovanja ter ropanja, zasluževanja in plenjenja je bilo zbrano bogastvo, ki je presegalo zmogljivosti fevdalnega načina proizvodnje), nato so služile kot nekapitalistična zunanost za menjavo in realizacijo v kapitalističnih okoljih ustvarjene presežne vrednosti, v naslednji fazi pa so bile v celoti integrirane (kapitalizirane in proletarizirane), organsko inkorporirane v kapitalistično produkcijo, tj. transformirane v kapitalistične družbe oziroma »civilizirane« ali modernizirane (in so kot take zagotavljale ceneni variabilni in konstantni kapital, tj. delovno silo in surovine); (b) medimperialistične vojne med državami, ki so zasedale dominantne pozicije v svetovni hierarhiji; (c) protimperialistični in protikolonialistični (oziroma nacionalno-osvobodilni) boji, katerih znage so pomembno prispevale k izbruhu strukturne krize izjemnih razsežnosti,³³ ki je zajela mednarodni sistem kapitalistične produkcije v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih (prim. Hardt in Negri 2000: 260–269).

Vojne v postmodernem obdobju kapitalističnega razvoja (za katerega je značilna predvsem intenzivna ali realna sub-

sumpcija celotne globalne družbe pod vladavino kapitala) pa bi lahko razdelili v dve skupini. V prvi so oboroženi spopadi, ki so v glavnem znotrajdržavni, tj. državljanske in medetnične vojne (zunanje države so vanje vključene običajno »zgolj« posredno ali iz ozadja, npr. s prodajo orožja, urjenjem ter politično-diplomatsko, logistično ali finančno podporo). Tovrstne vojne so praviloma zelo krute, krvoločne, destruktivne, neredko celo genocidne, vseeno pa le bolj poredkoma pritegnejo pozornost »civilizirane« javnosti. Zanje je značilno tudi to, da se v njih briše razloček med političnimi, vojaškimi, policijskimi in kriminalnimi akterji. Na primer: gospodarji vojne sodelujejo z skupinami organiziranega kriminala, hkrati pa se tudi sami pogosto zatekajo k uporabi mafijskega načina delovanja; kriminalci delujejo kot vojaki, vojaki pa kot kriminalci. V drugi skupini »postmodernih« oboroženih spopadov pa so vojne, v katerih neposredno sodelujejo najmočnejše svetovne države, predvsem edina preostala supersila, ZDA (bodisi same bodisi v *ad hoc* koaliciji, z mandatom Varnostnega sveta ali brez njega). Te vojne imajo značaj kvazipolijske intervencije. Še natančneje, opraviti imamo z vojaškimi operacijami, ki so predstavljene kot kaznovanje države, ki se ne vede v skladu z imperialnimi pravili igre, ki ne uboga svetovnih vladarjev, ki je zašla na »stranpota« in postala »prestopniška«, »malopridna« ali »zla«. Zločini, ki jih storijo takšne države, so kajpak različni, npr. napad na sosednjo državo (Irak pred prvo zalivsko vojno), podpiranje mednarodnega terorizma (greh, ki ga je zagrešil talibanski režim v Afganistanu), zatiranje lastnega prebivalstva (povod za napad na ZRJ), širjenje (oziroma že celo abstraktna možnost razvijanja) orožja za množično uničevanje ... Kazni, ki zadenejo zločinske države, so izjemno stroge in spektakularne: izvrševanje kazenskih sankcij poteka pred očmi tako rekoč vsega človeštva (vsakdo ga lahko opazuje na malem zaslonu svojega televizorja, udobno zleknjen na kavču v dnevni sobi). Videti je, da opravljajo tovrstne kazni več funkcij (tako kot običajne kazenskopravne sankcije, ki jih nacionalna država nalaga storilcem kaznivih dejanj), in sicer: (a) retributivno (pravično povračilo za storjeno zlo: oko za oko, zob za zob – da se operacija slučajno ne bi skazila, pa velja poseči še po kakem drugem telesnem organu); (b) generalno preventivno (jasno in razločno znamenje vsem potencialnim malopridnicam in prestopnicam, ki sporoča, kaj jih čaka, če ne bodo krotke in pohlevne); (c) specialno preventivno (lekcija hudodelski državi, ki naj jo odvrne od sleherne misli ali želje, da bi v prihodnje še kdaj skušala ravnati v nasprotju z normativnimi pričakovanju svetovne hegemonске sile); (č) eliminatorno-onemogočevalno (absolutna ali relativna izključitev najbolj krivih predstavnikov malopridnega režima); (d) rehabilitativno (prevzgoja odklonske nacije oziroma njena reciklaža v »civilizirano«, »demokratsko«, tržno družbo/državo, ki ne bo več delovala kot motnja ali problem v globalnih tokovih kapitala in blaga).

Te specifično postmoderne vojne se, skratka, v precejšnji meri ujemajo z logiko nacionalnih »vojn proti kriminaliteti«, le da niso usmerjene izključno zoper posamezne storilce, ampak zoper kolektivne prestopnice (posamezne medijsko še

³³ Veliko zavračanje (*The Great Refusal*) iz poznih šestdesetih let – to epohalno »prevrednotenje vseh vrednot« (ki pa je imelo navzlic socialno-kulturnemu značaju protisistemskih gibanj vrsto enormnih in dramatičnih ekonomskih in političnih odbojev) – je bilo v prvi vrsti megalomanski upor najvišje intenzivnosti zoper »tovarniško družbo«, heteronomno/abstraktno delo ali internacionalni disciplinski režim kapitalističnega dela. Upiranje globalnih razsežnosti (ki pa je bilo najbolj odmevno v dominantnih kapitalističnih državah) je izzvalo resno »krizo vladanja« (posebej na ravni političnih in ekonomskih oblastnih razmerij) in padec profitne stopnje (zaradi poenotenih zahtev po višji socialni mezdi oziroma večji vrednosti nujnega dela).

posebej izpostavljene osebe na najvišjih komandnih pozicijah malopridne kolektivitete služijo predvsem kot demonizirana utelešenja zla, simboli *par excellence* Sovražnika »dobrega«, »nedolžnega« in »civiliziranega« sveta). V postmodernejem/tranzicijskem globaliziranem svetu (ki ga označujeta realizacija kapitalističnega trga na svetovni ravni in dejanska subsumpcija globalne družbe pod vladavino kapitala) je torej vznikla transnacionalna kaznovalna »justica« *sui generis*, hibridna³⁴ varianta policijsko-vojaškega kaznovanja hudobnih/hudodelskih držav oziroma represivno-ideološke operacije, ki so izjemno krute, selektivne (usmerjene so zgolj na skrbno izbrano peščico za medijsko manipulacijo še posebej prikladnih grešnih kozlov), samovoljne (celo kapriciozne), spektakularno-teatralne in podprte s skrajno popreproščeno moralistično retoriko (ki temelji na manihejski ločnici med Dobrim in Zlom). Očitno je, da takšno »spopadanje s svetovnim Zlomom« močno spominja (vsaj po svojih formalnih lastnostih) na kaznovanje hudodelcev v predmodernej dobi, tj. pred izoblikovanjem modernega/racionaliziranega kazenskopravnega sistema (tudi to postmoderno, nadnacionalno kaznovanje izvaja kvazi-monarhična ali tiranska oblast, supersila, ki ima hegemonijo nad globalno uporabo sile in ki je glavni varuh svetovnega kapitalističnega sistema). Vendar pa kaznovanje z vojaško-policijsko silo (ki implicira množične smrtne in telesne kazni, izgone, uničenja in zaplembe premoženja, pa tudi sramotilne kazni) ni edina oblika nadnacionalne postmoderne kazenske sankcije. Takšno kaznovanje, ki ga izvršijo ZDA (same ali skupaj z zavezniki), je pravzaprav najbolj skrajna oblika sankcije (*ultima ratio*), tj. kazen, ki jasno, razločno in nedvoumno celemu svetu pokaže, kdo je resnični gospodar v hiši (svetovna monarhično-tirska nadoblast lahko pravico do represivnega kaznovanja neposlušnih po potrebi delegira tudi kaki nižji, vazalski oblasti, npr. nacionalni državi ali uporniški skupini). Poleg njega pa seveda obstajajo še mnoge druge postmoderne sankcije, zlasti premoženjske, ki jih najpogosteje realizira kar anonimni družbeni Nadzorovalec *par excellence*, in sicer »trg« (oziroma gibanje špekulativnega in finančnega kapitala, ki se najraje naselita na območjih, kjer je cena delovne sile najnižja, administrativna sila, ki jamči za

nemoteno izkoriščanje, pa je dovolj zanesljiva in neomajna),³⁵ ta foucaultovski »diagram« postmoderne ali »imperialne« (Hardt in Negri) oblasti/moči (no, včasih je kaznovalec tudi bolj konkreten, npr. kaka mogočna nadnacionalna korporacija).³⁶

Post scriptum

Irak je geografsko (in tudi drugače) precej oddaljen od Slovenije. Če ne bi bilo medijev, tukajšnji delovni človek skoraj ne bi vedel, da se je tam daleč nekaj zgodilo. A tudi če si spremljal medije (vsaj tiste osrednje in torej najbolj prestižne) in ob tem prostodušno dopustil, da so te miselno vodili (naravnost v slepoto, gluhoti in ne-umje), si le težko uvidel, da se je v Iraku zgodil strahoten zločin. Odjemalec medijskih sporočil je dobil prej vtis, da je potekala tamkaj nekakšna malo bolj napeta (in temu primerno borbena, na trenutke pa tudi nešportna) igra: beli so napadali, podirali in prodirali, črni pa se branili, umikali, bežali, padali in izgubljali (vse po vrsti: kmete, tekače, konje, trdnjave – kdaj bo matiran kralj?). Vesti so bile zvečine suhoparne, »objektivne«, brez »moralizatorskih« ali »politikantskih« vložkov (razen ko je šlo za »Sadama in njegove« – zanje je pač vsakdo vedel, da so ničvreden plevel, ki ga kaže čim prej iztrebiti, stekle zveri, ki jih velja preventivno »odstraniti«). Morastih slik, ki bi kazile idilo »čiste in hitre vojne« (tako čiste in tako hitre, da kaj takega svet še ni videl), v glavnem ni bilo videti (najbrž iz uvidevnosti do otrok in mladostnikov, ki jim resni in odgovorni odrasli iz silne ljubezni in skrbi za blaginjo odtegujejo malone vse, kar bi utegnili ogroziti njihov »zdravi« razvoj, npr. čas, energijo, alkohol, droge, pornografijo in prostore za druženje),³⁷ na nameček – najbrž iz želje po doslednosti – pa še grde prizore iz grde iraške vojne, ki jo je tukajšnja politična kasta

³⁴ Za postmoderne vojaške intervencije je značilno to, da pri njih bleedi razloček med vlogo vojaka in vlogo policista. V bistvu je opaziti težnjo, da se obe – nekdanj dokaj jasno razločeni – družbeni vlogi križata, prekrivata oziroma zlivata v eno samo hibridno vlogo. Postmoderna oborožena intervencija ne teži k osvojitvi tujih ozemelj *tout court*, ampak predvsem k vzpostavitvi kapitalističnega »reda« in imperialnega »miru«: vojaki (pravzaprav bi morali zapisati »mirovniki«) na tujih tleh po eni strani opravljajo naloge, ki močno spominjajo na policijske (preganjajo »teroriste«, upornike ali pripadnike sovražnega režima, razpisujejo tiralice, regulirajo promet itd.), po drugi strani pa policijske naloge izvršujejo na način, ki močno spominja na vojaško delovanje. In še več, pripadniki te postmoderne intervencijske službe opravljajo funkcije, ki so zelo podobne »socialnemu delu«: gradijo novo družbo (potek ko so zrušili staro), pravzaprav novo nacija (v tem pogledu so svojevrstni – če si sposodimo oznako iz nekdanjega samoupravnog-socialističnega žargona – družbenopolitični delavci).

³⁵ »Dejstvo, da če ne upoštevamo omejitev, ki jih postavlja kapital, 'res sledi' kriza, nikakor ne 'dokazuje', da je nujnost teh omejitev objektivna nujnost ekonomskega življenja ('ne smeš porabiti več, kot proizvedeš', itn.); prej je treba to dojeti kot dokaz privilegiranega položaja kapitala v ekonomsko-političnem boju, tako kot tedaj, kadar ti grozi, da boš, če boš storil X, kaznovan z Y, in ko potem storiš X, res sledi Y« (Žižek 1997: 103).

³⁶ V tej zvezi je običajno najhujši prestop ta, da določena država ne ravna v skladu z imperativi »imperialne« (globalno kapitalistične) politike do dela, ki teži primarno k znižanju cene dela oziroma deregulaciji (ali normativnemu razrahljanju) režima eksploatacije (nižja ko je cena delovne sile, večje je povpraševanje po tej dobrini in več meznega dela je na voljo). Drugače rečeno, »bistvo« »hudodelstva« je v tem, da je v določenem okolju strukturno upiranje delovne sile premočno oziroma prodajalci tega specifičnega »blaga« niso dovolj oslabiljeni: socialna mezda (ki obsega delavčevo mezdo in ugodnosti/pravice socialno-blaginjske države) je previsoka, delo pa je preveč »rigidno« oziroma premalo deregulirano, tj. časovno fleksibilno in prostorsko mobilno. Prim. Hardt in Negri 2000: 336–339.

³⁷ Kaj (naj) sploh še preostane našim najljubšim in najmanjšim (manjši so, ljubši so)? To se pač dobro ve: šola(nje), pridno, resno in odgovorno izobraževanje (za poznejše heteronomno delo v službi),

zvesto podprla, iz ljubezni do anahronističnega Nata, kjer da »smo vami«. V medijih so redno nastopali – v sliki in besedi – ključni protagonisti zločina, ki so ponosno govorili o »vse večjih uspehih«, sproščeno opozarjali na »dobro napredovanje« vojne, optimistično napovedovali skorajšnji konec »iraške krize« (ki so jo sami zakuhali, zato so pač najbolje vedeli, koliko je ura!) in navdušeno slikali »svetlo prihodnost« iraškega ljudstva, hkrati pa so resno in preudarno razglabljali o tem, kdo vse bo »zraven pri obnovi« (beri: kako se bo delil vojni plen in dobiček oziroma kdo si bo nabasal žepe s krvavim denarjem?). Novinarji o njih niso govorili kot z »agresorjih« ali »zločincih«. To jim tudi sicer niti na misel ne pride: gre namreč za najuglednejše predstavnike najuglednejših držav (politike, ki imajo za sabo nesporno »demokratsko večino« in ki so jih oni, resni in odgovorni – predvsem pa objektivni! – novinarji pripravljeni, voljni čakati ure in ure, da se jim bodo zasmejali v kamere ter v profesionalno nastavljene mikrofone zamomljali nekaj resnih in odgovornih »misli«; za »naše« novinarje pa so ti »demokratski« šefi »svobodnih« držav tudi voditelji »naših« (novih) zaveznic, pravzaprav »naši prijatelji«.

Čeprav je bila vojna v Iraku geografsko daleč od Slovenije, pa je bila politično zelo – celo sramotno – blizu, in to zaradi »našega« približevanja »evro-atlantskim integracijam« oziroma, še natančneje, vstopanju v »obrambno« organizacijo Nato. Da ne bi ogrozili tega svetega (»zgodovinsko enkratnega«) cilja državne politike (oziroma tako rekoč celotnega političnega/strankarskega establišmenta, vključno z njegovimi uglednimi izpostavami v »civilni« družbi), namreč sprejema v Nato, je bilo treba podpisati zloglasno vilensko izjavo, tj. podpreti nelegalni/nelegitimni napad na Irak (in se *eo ipso* vključiti v »koalicijo voljnih« kršilk mednarodnega prava), pred tem pa klečeplazniško opraviti še kopico drugih nujno potrebnih dejanj, ki so pokazala neomajno in samoniklo lojalnost do samooklicanih svetovnih gospodarjev.

In West we trust!

preudarno kopičenje »kulturnega kapitala« (ki ga bodo pozneje skušali čim bolj donosno unovčiti na trgu delovne sile). Ampak slišati in brati je, da so mladi že zdaj pogosto preobremenjeni (s šolskim heteronomnim delom), demoralizirani (zdi se jim, da je »vse skupaj brez veze in brez pravega smisla« – in še prav imajo!), nenaklonjeni »zdravemu« življenju (v katerega jih dobronamerno silijo odrasli, »zdravi« kajpak). Pa kaj! Mar niso tudi odrasli večinoma takšni: preobremenjeni, otopeli, odtujeni, demoralizirani, apatični (za nameček pa tudi ne najbolj naklonjeni »zdravemu« življenju)? Odraščanje je predvsem »šola za življenje«, namreč za resno in odgovorno življenje resnega in odgovornega člana družbe (ki nima – in niti noče imeti – časa za nekoristne, nepraktične, nedonosne, igrive, larpurlartistične, iracionalne in podobne »otroče« dejavnosti: hoče predvsem delati, in to v službi, doma ter – če še kaj ostane – »na sebi« in »na resnem razmerju«). Prej ko se odraščajoče bitje privadi na prevladujočo bedo, nesmisel in mediokriteto, bolje bo: zanj in za druge (predvsem seveda za starše, ki ga imajo najraje in komaj čakajo, da se bo spravil v red in po možnosti postal »nekaj in nekdo«, obdan s kopico prestižnega »že nečesa«).

Literatura

1. Barsamian, D.; Chomsky, N. (2001). **Propaganda i javno mišljenje**. Zagreb, V. B. Z.
2. Bauman, Z. (1999). **Modernity and Holocaust**. Cambridge, Polity Press.
3. Beirne, P.; Messerschmidt, J. (1991). **Criminology**. Fort Worth, Harcourt brace College Publishers.
4. Chomsky, N. (1999). **The New Military Humanism**. London, Pluto Press.
5. Cohen, S. (2001). **States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering**. Cambridge, Polity.
6. Gresh A. (2003). Crimes et mensonges d'une »libération«. **Le Mond diplomatique**. Maj, s. 14–15.
7. Halimi, S. (2002). **Novi psi čuvaji**. Ljubljana, Mirovni inštitut.
8. Hardt, M.; Negri, A. (2000). **Empire**. Cambridge, Harvard University Press.
9. Hladnik-Milharčič, E. (2002). Bojna ladja je najboljši ambasad. **Delo** (Sobotna priloga). 13. julija, s. 20–22.
10. Hobsbawm, E. (1994). **Barbarism: A User's Guide**. **New Left Review**. 206, s. 44–54.
11. Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. V: Ruggiero, V. in sodelavci: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 480–206.
12. Kelman, H.; Hamilton, V. (1989). **Crimes of Obedience**. New Haven, Yale University Press.
13. Kuzmanić, T. (2002). **Policija, mediji, UZI in WTC (antiglobalizem in terorizem)**. Ljubljana, Mirovni inštitut.
14. McLaughlin, E. (2001). Political Violence, Terrorism and States of Fear. V: Muncie, J.; McLaughlin, E.: **The Problem of Crime**. London, Sage, s. 283–330.
15. Muncie, J. (2001). The Construction and Deconstruction of Crime. V: Muncie, J.; McLaughlin, E.: **The Problem of Crime**. London, Sage, s. 7–70.
16. Miheljak, V. (2003). Determinator. **Delo** (Sobotna priloga), 16. avgusta, s. 11.
17. Pečar, J. (1992a). Kriminal vojne – kriminologija vojne. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**. 43/2: s. 132–144.
18. Pečar, J. (1992b). Žrtve vojne – viktinologija vojne. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**. 43/3: s. 240–252.
19. Pečar, J. (1997a). Kriminal države – splošni kriminološki pogoji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**. 48/2: s. 1–10.
20. Pečar, J. (1997b). Država – kršitelj mednarodne varnosti in sožitja. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**. 48/3: s. 244–253.
21. Ramonet, I. (2003a). Illégale aggression. **Le Monde diplomatique**. April, s. 1.
22. Ramonet, I. (2003b). Néopérialisme. **Le Mond diplomatique**. Maj, s. 1.
23. Ruggiero, V. (2000). **Crime and Markets**. Oxford, Oxford University Press.
24. Steinert, H. (1998). »Ideology with human victims«: the institution of »crime and punishment« between social control and social exclusion: historical and theoretical issues. V: Ruggiero, V. in sodelavci: **The New European Criminology**. London, Routledge, s. 405–424.

25. Samary, C. (2003). Dans le chaos de l'après-guerre. *Le Monde diplomatique*. Maj, s. 1 in 18–19.
26. Tilly, C. (1985). War making and state making as organized crime. V: Evans, P.B. in sodelavci: *Bringing the State Back In*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 69–91.
27. Young, J. (1999). *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London, Sage.
28. Žižek, S. (1997). Multikulturalizem ali kulturna logika multinacionalnega kapitalizma. *Razpol* (Problemi), št. 5-6, s. 95-124.

Criminology and war – missed or unwanted encounter

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Slovenia

War generally comprises personal and material victimisation of outstanding dimensions and a damage which by far exceeds the consequences of criminal offences in the period of peace. It can be nevertheless established that a »criminology of war« is in general relatively poorly developed and from the point of view of theory, rather underdeveloped orientation in criminology. This is quite surprising, even astonishing fact which undoubtedly needs a special explanation. An important reason may be the fact that the most prominent criminologists come from the countries, which were involved in the most bloody and destructive (neo)imperialistic/(neo)colonialist conquests (and were later on confronted with movements of liberation). A deep incomprehension of criminological *mainstream* for war themes is also unusual, because we can find a range of parallels between a war in the most strict meaning of the word and a »war on crime«: in both cases there is a similar ideology of just and deserved exclusion and the mobilisation of aggression/repression against the »enemy of good and innocent society«. And even more, typical post-modern military-police operations remind us of pre-modern – selective, arbitrary, cruel and spectacular – punishment, only that these operations are mainly directed against entire collectives (and indirectly against their members), i.e. wicked, bad and delinquent states. As it seems, we are now witnessing a rise of specific transnational punitive »justice«, which has in its terror inflicting armoury a series of penal sanctions, in which a military aggression (including collective death penalties, corporal punishment, shame inflicting sanctions, expulsions, destruction and confiscation of social property and natural wealth) represents only an *ultima ratio*. And yet, even more extended are socio-economic punitive measures, implemented by a market, by financial and speculative capital or by individual transnational corporations. The aim of these post-modern penalties is clear and unequivocal: it is to sanction strictly and relentlessly anyone, who does not want to subject to the rule of global state of capital or to the logic of capitalist oppression and exploitation. Special attention is paid to the recent aggression on Iraq, which is specific in sense that the attacked state did not pose a threat to anyone, neither to its neighbours, nor (and even less) to the attacking states. Official reason (actually one in a series of reasons) was that Iraq could become a threat (once in the future): in order to avoid this, it was necessary to punish it preventively, that is, to subject it to sanctions (*ante delictum*), the aim of which is (was) to prevent crime (threatening of other states) before it is committed. In short, in this case punishment took place before the commission of crime (and even its attempt), and is meant to be a kind of »pre-delinquent« preventive sanction.

Key words: criminology, war, terrorism, war on crime, military-police operations,

structural crime

UDC 343.9: 341.3